

A CSEH-TÓT NEMZETEGYSÉG

MÚLTJA, JELENE ÉS JÖVŐJE,

lőzművelődési és politikai tanulmány.

ÍrTA
DR. CZAMBEL SAMU.

*

Nyomatott a tőrőcszentmártoni magyar nyomdában 1902.
Moskóczi Ferenczné.

— Javított lenyomat a „Felvidéki Híradó” -ból —

A ki figyelemmel kíséri a sajtót s tudomást vett az utóbbi évek eseményeiről, az tudja, hogy a hazai politika körében egy új jelenség merült fel, a cseh-tót nemzetegység eszméje, a mely – természetesen – első sorban a felvidéki politikusokat hívja fel gondolkodásra.

Prágában nem rég egy közművelődési egyesület alakult „Cesko-slovanská jednota” (a cseh-szláv egység) címmel. Ez egyesületnek elnöke: *Pastrnek* Ferencz, a prágai cseh egyetem tanára, a tót nyelv egyik kiváló tudományos művelője, a ki a tótságot többszörösen beutazta s ott személyes érintkezései folytán sok barátot és tisztelőt szerzett. Az egyesület nyílt kártyákkal játszik s mindnyájunknak módunkban van belátni az egyesületi helyiség falai közé. Évről-évre beszámol működéséről s a magyar sajtó mindannyiszor tudomást vett arról. Cseh könyveket terjeszt a magyar tótságon, segíti a tót gimnazistákat és egyetemi hallgatókat a cseh iskolákon, elhelyezi a tót ipartanulókat a cseh mestereknél és – ápolja az úgynevezett cseh-tót kölcsönösséget („cesko-slovenskou vzájemnost.”) Kéz utóbbit tagjai különféle módon értelmezik. *Káral*, morvaországi tanító, 1901. évi deczem-

ber havában felolvasást tartott Prágában a Cesko-slovanská jednota egyesületében s itt a következőképpen határozta meg az egyesület teendőit:

Szükséges, hogy a cseh-szláv nemzet tót részét befogadjuk a cseh hazafiság programjába és pedig iskolai nevelésünk első alapjaitól kezdve.

A népiskolai könyvekbe, a középiskolai irodalomba, az egyetemi tantárgyak közé be kell fogadni a néptant.

A cseh sajtó foglalkozzék többet a magyarországi tót néppel, hogy a cseh nép jól ismerje a tótot.

Kívánatos, hogy a csehek sokat utazzanak a magyarországi tótságon, s hogy érintkezésbe lépjenek a tót emberekkel. Az így szerzett tapasztalatok alapján állapítandók meg a további teendők.

Kálal a „cseh-tót kölcsönösséget” a gazdasági térre is kívánja kiterjeszteni. Ezt mondta ugyanis:

Kétféle módon vihetjük be a tótok közé a cseh kultúrát: a szellemi művelés alapján és nemzetgazdaságilag. A mi az elsőt illeti, – lépjük el a magyarországi tótságot cseh újságokkal, könyvekkel és naptárakkal. Szükséges, hogy a magyarországi tótságon cseh könyvkereskedés alapíttassék, a melynek az lenne a föladata, hogy a tót olvasókat cseh könyvekkel lássa el, „mert a tót könyv kevés, nem elégíti ki a keresést.” Kívánatos, hogy a tótok közé intelligens cseh emberek

települjenek, még pedig orvosok, ügyvédek, lelkészek, tanítók . . .

Sőt Kálal még tovább megy, kijelenti, hogy a tótságon cseh színelőadásokat, cseh felolvasásokat s cseh koncerteket kell bevezetni. A cseh kultúrának azonban a leghatalmasabb támasza szerinte az volna, ha a magyarországi tótságon egy jól szerkesztett cseh nyelvű újság alapíttatnék. A csehek nemzetgazdasági föladatát pedig így írja körül:

A tótságot járjak be mint vándortanítók a cseh gazdasági tanintézetek igazgatói. A kivándorló cseh parasztok és iparosok telepedjenek le a tótok között. A cseh gyárosok értékesítsék tőkéjüket a magyarországi tótságon . . .

Magától értetik, hogy itt a fők érdes az, vájjon a cseh nemzet vezérei egyet értenek-e a Cesko-slovanská jednota kitűzött céljaival s vájjon Kálal úr programja komolyan vehető-e?

Nem e kérdésre akarok felelni e pillanatban. Engemet mindenek előtt az érdekel, hogy *mi indítja a cseheket arra, hogy beleavatkozzanak a tótok dolgaiba, s miből merítik az erkölcsi jogot ahhoz, hogy a magyarországi tótok nemzetiségi életviszonyaira befolyjanak?*

Ez utóbbi kérdésekre nagyon világosan adják meg a feleletet Csehországból.

Ez év elején a Cesko-slovanská jednota a prágai főiskolák hallgatói részére diák alosztályt alakított. A prágai „Cas” (1/21.), a cseh

realisták közlönye, a következő sorokkal kíséerte e hírt: „A diákok nagyon érdeklődnek az ügy iránt s reméljük, hogy a cseh nyilvánosság is őszinte szimpátiával fogja üdvözölni e diák alosztályát a Cesko-slovanská jednotának, a melynek az a célja, hogy főleg az Alsó-Ausztriában és a magyarországi tótságon lakó *népünk* szellemi életét fejleszse.”

Még világosabban nyilatkozott a fentnevezett cseh lap („Cas” IV/20.) azon alkalommal, a mikor *Wlassics* közoktatási miniszter visszautasította a tót nemzetiségi képviselőknek egy tót gimnázium iránt benyújtott határozati javaslatát, szemükre vetve a csehekkel való barátkozást. Akkor írta a „Cas”:

„Ugy látszik, a magyar kormány nagyon fél e három szótól: Cesko-slovanská jednota (Cseh-tót egység!) Felteszszük, hogy *Wlassics* miniszter a fogalomra gondolt, nem pedig az ugyanazon nevű prágai egyesületre, a melytői bizony nincs mit félnie, mert a cseh közönség eddig keveset gondolt vele. *Wlassics* kifogásolja, hogy a Cesko-slovanská jednota egyesülete azon az állásponton áll, hogy a tótok és csehek egy és ugyanazon nemzet fajilag, nyelvileg és kultúráilag, mi kijelentjük, hogy *az egész cseh nemzet azon az állásponton áll!*”

A dolog tehát – világos.

A csehek a tótokkal való nemzetegységre törekednek s maga dr. *Rieger* László Perencz is, 1900. évi decz. 15-én felovasást tartván a prágai Szláv klubban a „Szláv eszméről,” a többi közt ezt mondta a cseh-tót viszonyról:

Safárik és Kollár lelkesedtek a cseh-tót egységért s ez egység a csehek és tótok rokonságában találta természetes alapját, mert hiszen *a csehek és tótok valóban egy nemzetet képeznek, csak szójárásai eltérésről lehet szó.*

Mindenesetre kettőn áll a vásár. A csehek erőlködése okvetlenül kárba vész, ha a tótoknál visszhangra nem talál s ezen esetben a legutóbb felmerült új politikai tünettel, a cseh-tót nemzetegység eszméjével, – kár lenne foglalkoznunk.

. . . Csakhogy a dolgok másképp fejlődnek. A cseh-tót nemzetegységnek máris sok híve akadt a tótoknál. Vannak lelkes szóvivői és közlőnyei . . . Mindezekről kell, hogy legyen tudomása a magyar publicisztikának, de – úgy látszik – kicsinyli az ügyet.

A cseh-tót nemzetegységnek igenis vannak hívei a tótok között s egyre szaporodnak azon fiatal tótok apostoloskodása révén, a kik a szakolczai „Hlas” című haviszemle körül csoportosulnak s a kik nagyrészt csehországi és morvaországi iskolákból kerültek ki; de vannak hívei az öregebb tótok között is, s kiváltképpen a lutheránusok között. A többi közül kiválik *Salva* Károly nyomdatulajdonos, könyvkiadó, író és szónok; rendkívül agilis ember, a ki testestül-lelkestül híve a cseh-tót nemzetegységnek s a ki, nem törődve nagyszámú tót kiadványai sorsával, bármely alkalmas pillanatban kész volna elfogadni a cseh irodalmi nyelvet és a cseh irodalmat. 1901.

évi május hó 12-én Prossnitzban, Morvaországban felolvasást tartott a tótok nemzetiségi viszonyairól, még pedig a Cesko-slovanská jednota „tót estéjén.” Elpanaszolta, hogy a tót intelligencia „pusztul és elmagyarosodik” s ez alkalomból a következő kijelentést tette:

Ez okból arról vagyok meggyőződve, hogy mi, a kik a Csehországban, Morvaországban és Sziléziában lakó szlávokkal egy egyetlen cseh-tót nemzetet képezünk, hogy mi magyarországi tótok, miután Magyarországon az önálló fejlődésre nem számíthatunk, nemzeti jellegünket csakis a cseh-tót kulturális egységben őrizhetjük meg.

A felolvasó éltette a „legszorosabb, a leghathatósabb cseh-tót kölcsönösséget” s kijelentette, hogy mind a cseheknek, mind a tótoknak kötelességszerűen törekedniök kell a kulturális egységre. A prágai „Hlas Národa” (V|18.) szerint, a melyből a fenti sorokat idéztük, Salva nagy hatást keltett felolvasásával a hallgatóságban, különösen a cseh-tót nemzetegység hatalmas hangoztatásával.

Habár a Cesko-slovanská jednota működése új keletű, *Kálal*, a cseh-tót nemzetegységre irányuló mozgalom egyik vezérembere, a folyó évi februáriusi „Slovansky Prehled”-ben már következő módon számolhatott be a működés eredményeiről:

1. A cseh könyvek és hírlapok folyton nagyobb számmal vándorolnak a tótságra. Folyton érkeznek levelek a tótoktól, a melyekben cseh könyveket és hírlapokat kérnek. A tótságra irányuló cseh kultúra folyton növekszik;

2. Jelenleg a magyarországi tótságon a következő tót lapok propagálják a cseh-tót kölcsönösséget:

„Hlas,” a fiatal tótok haviszemléje Szokolczán;

„Ludové Noviny” Turócz-Szt.-Mártonban;

„Dennica” Tiszolczon;

„Cirkevní Listy” Liptó-Szent-Miklóson.

Ezen adatok eléggé bizonyítják, hogy a cseh-tót nemzetegység eszméje kibontakozott már az embrióból s elég életerőről tesz tanúságot. Épp azért érdemes, hogy vele tüzetesen foglalkozzunk. Nem szándékom „Rendőrt!” kiáltani vagy az ördögöt feketébbnek festeni, mint a milyen.

Föladatomat szerény erőmhez mértem és szerényen szabtam meg. Össze akarom hozni a kérdésre vonatkozó adatokat; a többit a publicisztikára és a hívatásos politikusokra bízom. Egyedüli célom tehát az, hogy a kérdésre fölhívjam az illetékes tényezők figyelmét.

I.

A szláv nyelvészek és etnográfusok álláspontja ismeretes. Ők azt mondják, hogy a tót nép a cseh nemzet alkotórésze s hogy a tót nyelv – cseh szójárás.

Tagadhatatlan, hogy a tótok irodalmi nyelve, (a tudósok pedig a tótok nyelvét csak az irodalmi termékekből ismerik !) azt a hitet kelti, hogy cseh szójárás. Igen, ez tagadhatatlan. A

tudományos felfogás tehát bizonyos *alapra* támaszkodik; hanem az az alap *nem helyes*.

Valamely népnek az etnográfiai jellegét ugyanis nem az irodalmi nyelve adja meg, mint azt ez esetben a szláv nyelvészek és etnográfusok tévesen hiszik, hanem az illető népnek a *saját anyanyelve*. Hát latinok voltak-e talán a magyarok azokban a régi időkben, a mikor a magyar értelmiség latinul beszélt s latinul levelezett? Ki mondhatná ezt? Hát a bolgárok, szerbek és oláhok egy nemzetet alkottak-e akkor az oroszszal, amíg egymás közt az oroszok által használt irodalmi nyelven, az ó-szlovén nyelven írtak vagy leveleztek, illetve, a míg kibontakozva az egyházi szláv nyelv bilincseiből a saját anyanyelvüket emelték irodalmi nyelvvé?

Egészen hasonló tünettel van dolgunk a tótoknál.

Hogy a tót nép a cseh nemzet alkotórészeinek s nyelve a cseh nyelv egy szójárásának tetszik, az egy történeti esemény következménye. Pillantsunk vissza a múltba.

A mikor a huszitákat otthonukban üldözni kezdték, sokan közülük kisebb-nagyobb csoportokban kimenekültek az országból és igen számosan közülük Magyarországon találtak menedékhelyet. Ilyen módon már 1440 előtt sok cseh huszita telepedett meg hazánkban, különösen a tótok között, s midőn 1440-ben Albert király özvegye, Erzsébet királyné Magyarországra hívta brandisi Giszkra Jánost, a cseh telepések nemcsak erkölcsileg erősödtek,

hanem anyagilag is. A királyné Giszkrának birtokába adta Zólyom városát s úgy szólva az egész felső Magyarországot helyezte az ő igazgatása s parancsnoksága alá s ilyen módon a cseh jövevények Magyarországnak éppen azt a részét ejtették hatalmukba, a melynek lakossága szláv nyelven beszélt.

E történeti esemény erős hatással volt a tótok nemzetiségi viszonyaira. A huszita telepéseket ugyanis erős nemzeti érzés hatotta át, mert Hús nem csupán vallásreformátor volt, hanem egyszersmind buzgó nemzeti agitátor is s maga az egész huszita egyházi mozgalomis a legfőbb mértékben nemzeti jellegű volt (Solc. Národnost a její vyznam. V Praze 1881., 29. §.), mely szorosán egybe volt kapcsolva a cseh nyelv művelésével és a cseh irodalom ápolásával. A huszita telepések tehát erős nemzeti érzést és öntudatot hoztak magukkal a tótok közé s mihelyt Magyarország északi részeiben elfoglalták helyeiket, új otthonukban rögtön a saját benső világjuknak megfelelően kezdtek elrendezkedni. Hatalmuknál fogva a felvidék közéletébe a saját cseh nyelvüket hozták be. Nem érték be azzal, hogy nyelvüket önmaguk között szabadon használják, hanem a honi lakossággal szemben is azt használták („Giszkra és alvezérei Magyarország tót lakosaival szemben saját cseh és morva nyelvükkel léptek fel és éltek mindenben”). Történelmi tár 1879, 620. 1.) Sőt a honi hatóságokkal való érintkezésükben is a cseh nyelvet használták, a miről a felvidéki

városok levéltárai máig tanúságot tesznek. A cseh nyelv ilyképen helyet küzdött ki magának a felvidék közéletében s a fajilag rokon tótokra az esemény nem maradhatott következmények nélkül.

A történetből még azt is tudjuk, hogy a huszita menekülők, mihelyt megtelepedtek, azonnal megkezdték a huszitizmus terjesztését a tótok között. Nem elégedtek meg azzal, hogy a saját maguk részére alapítsanak egyházközségeket, hanem – a mint azt p. o. Feszleről tudjuk, – jó szerével, tanítás révén s ha ez nem segített, erőszakkal is arra törekedtek, hogy a honi lakosság is felvegye a huszita vallást. A történetírók tudják, hogy a huszita telepések, ha az érdekükben volt, elkergették a katolikus lelkészeket s huszita érzelműeket ültettek helyükbe, úgy hogy egyes felsőmagyarországi megyékben rövid idő alatt sok huszita egyházközség keletkezett.

Ily módon a cseh nyelv a felvidéken behatolt a világi és egyházi használatba egyaránt s nem csoda, ha az a fajilag rokon tótokra oly mély benyomást tett, hogy a rokon hangzású művelt nyelvet irodalmi nyelvükül fogadták.

Arról, hogy a cseh nyelv miképpen terjedt el a tótok között, részletesen beszámoltam egy nyelvtörténeti értekezésemben („Prispevky k dejinám jazyka.” V Budapesti 1887. 1-32.) Ha valaki e részletek iránt is érdeklődik, az nézze meg ott a megfelelő lapokat. Itt elég, ha a következőket tudjuk. A XV. század

vége felé már sok nyomtatott cseh könyv csinált a cseh nyelvnek propagandát a tótok között. A cseh nyelv ekkor már olyannyira elterjedt, hogy a mint azt egyes nyelvi emlékek bizonyítják, a katolikus papok is cseh nyelven szóltak templomaikban a tót hívőkhöz.

A fenmaradt nyelvemlékek arról tanúskodnak, hogy a cseh nyelv a felvidéken a XVI. század közepéig a latin s részben a magyar nyelv mellett nagyon elhatalmasodott. Nemcsak az autonóm községeknek volt tárgyalási nyelve, hanem egymásközt is e nyelven leveleztek az autonóm községek. Sőt, a mint arról a levéltárak tanúskodnak, a megyei hivatalnokok se idegenkedtek a cseh nyelv használatától hivatalos eljárásukban.

Hogy a cseh nyelv Magyarország felső részeiben Giszkra letűnése után is tovább fejlődött, azt a körülmények hozták úgy magukkal. Egyáltalában tagadhatatlan az, hogy a cseh nyelvnek Magyarország közművelődési történetében jelentős szerepe volt. Mátyás király tudvalevőleg kegyébe fogadta Giszkrát, és embereit mint saját szolgáit meghagyta a felvidéki várak élén. Így a cseh nyelv propagátorai továbbra is a megkezdett irányban működhettek. A cseh nyelvnek akkor, lehet, az is kedvezett, hogy Mátyás király, Csehországban nevelkedvén, maga is tudott csehül. Utána II. Venczel következett a trónon, a ki cseh király létére aligha gátolta Magyarországon a cseh nyelv terjedését. De főleg a vallásreformáció erősítette a cseh nyelv pozícióját a

tót felvidéken. A lutheránus mozgalom szoros-
 san egybe van kapcsolva a cseh nyelvvel és
 a cseh egyházirodalommal, A lutheránus egy-
 ház valóságos melegágya lett a cseh nyelv-
 nek s a cseh bibliát és cseh énekes könyvet
 egyformán nagyra becsülte a felvidéken a lute-
 ránus tót paraszt ember és a lutheránus
 magyar nemes ember. A felvidéki lutheránus
 főúri családok levéltárai tanúságot tehetnek
 róla, hogy a cseh nyelv őket is meghódította
 s hogy a lutheránus főurak minden magyarsá-
 guk mellett is, az akkori szokás szerint, a
 cseh bibliák első lapjára csehül jegyezték fel
 esetről-esetre a család újszülötteit . . .

Így hatalmasodott el Magyarországon a
 cseh nyelv a XVI. és XVII. század folyamán.
 Ezeket a dolgokat nekünk tudnunk kell, ha
 meg akarjuk érteni a cseh-tót nemzetiségi vi-
 szonyokat.

Miről is tesznek tanúságot? Arról,
 hogy a cseh nyelvet a cseh telepések
 hozták a tótok közé a XV. században;

hogy a cseh nyelv sajátos körülmé-
 nyek közreműködése folytán a tótok irodalmi
 nyelve lett; és végül:

hogy a szláv tudósok és etnográfusok a
 tótok cseh illetve irodalmi nyelve alapján ha-
 tározzák meg a tótok etnográfiai jellegét.

Már elül kiemeltem, hogy az irodalmi
 nyelv *nem helyes* alap a tótok etnográfiai jel-
 legének a meghatározására, ezt ismétlem még
 egyszer. A tótok a történeti fejlődés egy vé-
 letlen eseménye folytán véletlenül, kölcsön-

képpen, vették át a cseh irodalmi nyelvet. Joguk van a kölcsönről lemondani; joguk van rá, hogy a saját céljaikra a saját nyelvüket használják, illetve, hogy a használt irodalmi nyelvet úgy átalakítsák, hogy az, menten a mellékczéloktól és a nagyzás hóbortjától, csupán a magyarországi tót nép érdekét szolgálja.

Más a magyarországi tót nép nyelve és más a csehek nyelve!

Éppen azért már a XVIII. század végén találkozott egy férfi, aki ennek formailag is kifejezést adott.

Bernolák Antal már 1790. évben adott ki egy tót nyelvtant „*Grammatica slavica*” címmel, a melyben határozottan állást foglalt a tót nyelv önállósága mellett. De az ő fellépésének csakis elvi jelentősége volt. Ő ugyanis nyelvtanát a nyugati tót szójárásra fektette, a mely földrajzilag összefüggvén a esetivel, félig-meddig cseh ízű. Ez okból a csehek nem is vették komolyan a szakadást. *Bernolák* fellépésének mindazáltal meg volt az a gyakorlati következménye, hogy a katolikus papok hozzá csatlakoztak, s azok tót könyveikben a nyugati tót szójárást használták.

Tagadhatatlan, hogy a *Bernolák* reformja csak elvben volt jó, gyakorlatilag senkit ki nem elégíthetett. A nyugati tót szójárást aránylag kevés ember beszéli s átmenetet képezvén a cseh nyelvhez, nem foglalja magában a tót nyelv sajátosságait. Illetőleg nem domborítja ki a tót nyelv önállóságát.

Ezen segítő *Stúr* Lajos, *Hodza* Miloszláv

és *Húrban* Miloszláv, mindannyian lutheránusok, elhatározták, hogy ők is szakítanak a cseh nyelvvel, de a tótok zömének nyelvét, a közép-tót szójárást emelik írott nyelvvé. A határozatot hamarosan tett követte s már 1844-ben használatba vették a közép-tót szójárást, melyet a következő megyékben beszélnek: Liptó, Zólyom, Nógrád, Hont, Bars, Turócz-megyékben, Arvamegye alsó részében, Nyitramegye és Trenesénmegye egy részében.

Stúr 1846-ban kiadta „Nauka recislovenskej” czimmal a közép-tót szójárásra támaszkodó új irodalmi nyelv szabályait, miután már-előbb megokolta „Nárecja slovenskuo” című röpiratában a cseh irodalmi nyelvtől való elszakadást; de törekvéseinek nem tudott általános érvényt szerezni.

Így történt, hogy a negyvenes években a számra nézve kis tót népnek háromféle írott nyelve volt. A katolikusok zöme a Bernolák-féle nyugati tót nyelven irt. A lutheránusok pedig két ellentáborra szakadtak. Az egyik tábor, mely híven és lelkesen kitarzott a cseh irodalmi nyelv mellett, *Kollár* János vezérlete alatt állott, a másik a *Stúr-féle* közép-tót nyelv jogait védelmezte.

A cseh párt, melyet Csehországból hathatósan pártfogoltak, mindent elkövetett, hogy a¹ külön tót irodalmi nyelvekkel való szárnypróbálgatásokat lehetetlenné tegye. Olyan eszközökkel is küzdött, a melyek nem éppen a legtisztességesebbek közül valók. Azzal gyanúsította a külön tót irodalmi nyelv vezérem-

bereit, hogy öntudatlanul is a magyar politikának vak eszközei stb. De a külön tót irodalmi nyelv mellett küzdő felek erélyesen védték a maguk igazát. Az éveken át tartó elkeseredett nyelvharcznak az volt a vége, hogy a Bernolákisták és Stúristák tárgyalásokba bocsátkoztak s 1847-ben a „Tatrin” irodalmi társulat közgyűlésén abban egyeztek meg, hogy a Bernolák- és Stúr-nyelveket revideálják, illetve hogy a két nyelviskola közös alapon egy közös tót irodalmi nyelvben egyesül.

Bernolák is, Stúr is fonetikus helyesírást használt, a mivel a tót nép nem tudott megbarátkozni. A tót nép ugyanis az etimologikus ímelyesírást követő cseh nyelvnek századokon át aartó befolyása alatt olyan fogalmat formált magának az irodalmi nyelvről, hogy az nem lehet a köznapi, a korcsmanyelv hű lemásolása. Frivolitást látott abban, ha valaki a szavakat úgy írta le, a mint azokat maga a közmép ejti. Az irodalmi nyelvről, melyet a temfolomban tanult ismerni, más véleményen volt vnint Bernolák vagy Stúr, a kik a nyelvet legyenesen az eke mellől s az istállóból vezették be a könyvekbe és hírlapokba. . . .

Erre való tekintettel *Hodza* Miloszláv azt ajánlotta az önnálló tót nyelv híveinek, hogy hozzák be bizonyos mértékig az etimológiai írásmódot s ebbeli nézeteinek a Lőcsén 1847-ben megjelent „*Epigenes slovenicus*” című könyvével csinált propagandát. Még pedig nem siker nélkül. Az önálló tót nyelv

hívei *Hattala* Mártont megbízták az önálló tót irodalmi nyelv grammatikájának kidolgozásával s ő vállalkozott is e feladatra. Sajnos, *Hattala* Márton nem volt igaz híve a külön tót irodalmi nyelvnek. A grammatikát latin nyelven írta meg „*Grammatica linguae slovenicae*” néven (Selmezbányán, 1850), de nem az vezérelte műve megírásánál, hogy a tótok művelődési különválását elősegítse egy határozó önálló művelődési eszköznek, a külön tót irodalmi nyelvnek megteremtése által . . .

1851-ben konferenciára gyűltek a tót írók Pozsonyba s itt kimondták, hogy katolikusok és lutheránusok egyaránt közös irodalmi tót nyelvül elfogadják a *Hattala* grammatikájában megállapított elveket. *Hattala* latin nyelvű grammatikáját „*Krátka mluvnica slovenská*” címmel kiadták tót nyelven is (Pozsony 1852.) s a hozzáírt bevezetésben három elekelő bernolákista és ugyanannyi előkelő stúrista ünnepélyesen kijelentette, hogy a Bernolák követőire és a Stúr követőire nézve egyformán kötelezők a *Hattala* által felállított helyesírási és nyelvtani elvek.

Említettem, hogy *Hattala* nem volt a külön tót irodalmi nyelv igaz híve. S nem foroghat fenn kétség az iránt, hogy Hodza egészen másképp fejtette volna meg a külön tót nyelv kérdését, ha őt bízzák meg a feladást megoldásával.

Hattala művének mindenesetre meg volt; az az érdeme, hogy megszüntette a nyelvszályokat. Nyelvtana összehozta a külön tót

nyelv híveit s így forma szerint erősítette őket a csehesítő áramlattal szemben. De *csak forma* szerint. A külön tót nyelv hívei a pozsonyi nyelvkonferencián bizony beadták a derekukat. A dolgok lényegére nézve ők vesztették el a csatát a csehbarátokkal szemben. Mert hát mi is volt az ára az 1851. évi nyelvi meg-egyezésnek, a mely a jelen irodalmi tót nyelv alapjait rakta le?

A tót irodalmi nyelvet cseh nyelvszabályokból szót kényszerzubbonnyba bujtatták. Kivágták a tót népnyelv alapján való fejlődésének az útját, elvonták sajátképpi feladatától, hogy a tót néppel való szellemi érintkezés s a tót nép művelődésének eszköze legyen, inert egy missziót szántak neki, azt t. i. hogy a tótokat nyelvileg közelebb hozza a csehekhez.

Hattala, a jelen irodalmi tót nyelv nagy mestere nem is tagadta, hogy mellékcéljai vannak az irodalmi tót nyelvvel. A volt „Maticza” első bizottsági gyűlésén megjelenvén, ott mindjárt azt javasolta, hogy „a tót nyelvtan folyton figyelemmel legyen a többi szláv nyelvekre s különösen azokra (a csehre), a melyek legközelebb állanak a tót nyelvhez” (Let. Mat. L, 37.) s e javaslatot a „Maticza” bizottsági ülése el is fogadta s „a tót grammatikusoknak mint hasznos elvet követésre ajánlotta” (u. o.). *Vlcek* Jarosláv prágai egyetemi tanár s a tót irodalom legkiválóbb ismerője, Hattala többször emiített nyelvtanáról ezt konstatálta a Slov. Pohľady-ban (1890., 258. lapon):

„Hattalának latinul írt s 1850. évben kia-

dott tót nyelvtana összehasonlító jellegű á
 czélja, *hogy hidat verjen a cseh nyelvhez való,
 visszatérésnek.*”

Íme, egy szakember kijelentése a jelen
 irodalmi tót nyelv alapvető nyelvtanáról.

Íme, egy őszinte nyilatkozat arról, hogy a
 pozsonyi nyelvkonferencián 1851-ben a külön
 tót nyelv hívei csatát vesztek a cseh-tót
 nemzetegység javára.

. . . Mert a jelen irodalmi tót nyelv nem
 tükrözi vissza a tót népnyelvnek a saját
 tosságait; az egy műnyelv, a melynek a kodifi-
 kátor eredetileg nem is művelődési, hanem
 politikai missziót tűzött ki feladatul.

A grammatikusok, habár lényeges meg-
 szorításokkal, törvényesítették ugyan a tót
 nyelv *formáit*, de lényegileg megmaradt a tót
 irodalmi nyelv annak, a minek évszázadokon
 át a körülmények kifejlesztették, alapjában
 megmaradt cseh nyelvnek s ez magyarázza
 meg a szláv nyelvészek és etnográfusok né-
 zetét a tótok etnográfiai hovatartozásáról.

A tót népnyelvről szerzett eddigi szerény
 ismereteim alapján is példákkal kimutattam
 a múlt év folyamán, magyarul is, tótul is,
 hogy más az irodalmi tót nyelv s más a ma-
 gyarországi tót nép nyelve. Rámutattam arra,
 hogy az irodalmi tót nyelvnek a lényege, t. i.
 a szókötése és szókincse – most is cseh. Itt
 nem lehet az a föladatom, hogy nyelvi össze-
 hasonlításokba bocsátkozzam. Ehhez kötetek
 kellenének s mindenek előtt az kellene, hogy
 a magyarországi tót nép nyelvét ismerjük.

De ha nyelvi összehasonlításokba nem is bocsátkozom, állításaim igazolásául mégis el kell mondanom egyet mást. Az olvasó kegyes engedelmével megelemezek itt egy rövid hírlapi tárczát. Nem említem, hogy melyik tót újságban jelent meg, nehogy ismét személyi támadást lásson a szerkesztője ott, a hol tisztán tárgyi ismertetésről van szó. Egy rövid tót hírlapi tárczából a következő *cseh* kifejezéseket írtam ki. Zárjelben melléklem a tót kifejezést:

Zmocnila sa lio radosf (== rozradoval sa);
 nabyl rozumu (= zmudrel);
 plesal radosfou (– rástol od radosti);
 vznásal prosbu k Bohu (= prosil Boha);
 ujai sa slova (= pocal vravef, rozprávaf);
 potlacil slzy (= premohol);
 zjednal poriadok (= urobil poriadok);
 vzdávam ti úctu (== uctievam, ctím fa);
 pricinil sa zo vgetkych síi (= usiloval sa jako mohol);
 zolhaly mu vsetky proslriedky (= sklaraalo ho vsetko . . . coho sa chytil);
 neschádza mu nic iné (= nechybí mu nic iné);
 zmocnil sa ho nepokoj (== roznepokojil saj;
 okrial (~ ocerstvel);
 uchádzal sa o dievca (– pytal dievca);
 do korán otvorila dvere (= na sír otvortía dvere);
 primala ho, aby sa vyjadril (= pohla ho, aby sa vyslovil);
 octla sa v nárucí jeho (= nasla sa v nárucí jeho);
 ten pozdrav platil matke (= to sa pozdravil matke);
 prebdeli celü noc (= nespali célü noc);
 nedovedie bez neho vyzit (= nevie bez neho vyzif);
 pádnrya krokom sa blízlla (= strmym krokom);
 nerozpakovai sa povedaf (= neváhal povedat);
 uz nám iné neschádza (= uz nám iného netreba);
 jej zrak utkyel na küetke (= stavil sa na klietke);

zem vásala vlahu (= vpila vlahu);
nadejem sa, ze príjdes (= ufám sa, lee prijdes);
mai som s ním súšír.tsf (== futóval som ho) stb.

Ne tessék azt hinni, hogy ezek a kifejezések talán éppen egy csehesítő író tollából kerültek ki. Nem. A leghazafiasabb tót hirlapírók. is így írnak, mert egy az irodalmi tót nyelv s mindenki csak e nyelven ír. A ki_T jegyzett kifejezések külömben a tót irodalmi nyelvnek olyan megszokott tüneményei, hogy azokon senki, de senki meg nem ütközik a tót olvasók között. Naponként olvashatók.

Valaki megjegyyezheti, hogy hát a fenti esetben tárczáról van szó, tehát irodalmi téméről. En azonban azt vetem az ellen, hogy az irodalmi tót nyelv *teljesen* el van csehesedve s hogy a népnek szánt szöveget is ez éicsehesedett nyelven írják meg az írók. így senki többé meg nem ütközik azon, még a paraszt ember se, ha p. o. ezt olvassa:

„snadno a ryehle to vykoná pilny hospodár” (= könnyen és gyorsan megcsinálja azt a szorgalmas gazda).

Pedig e mondatnak majd minden szava cseh. Az irodalmi tót nyelvben nem gyakorlott ember azt ugyanis így mondaná:

„lahko a skoro to urobí usilovny gazda.”

Állapodjunk meg az idézett mondatnál s használjuk fel egyes idevágó kérdések megvilágítására.

A mi az irod. tót nyelven így hangzik: „snadno a ryehle to vykoná pilny hospodár,” azt jól csehül így kell mondani és írni:” snadne

a rychle to vykoná pilny hospodár” . . .

. . . Alig van itt tehát különbség az irod. tót és a cseh szöveg között s nem csoda, ha a szláv nyelvtudósok és etnográfusok ezen az alapon egy kalap alá veszik a tótokat a csehekkel. Bezzeg gondolkodóba ejtené őket, ha tudnák, hogy ama mondat a tót nép nyelvén így szól: „lahko a skoro to urobí usilovnj gazda” !

Hamis tehát az a felfogás, hogy az irodalmi tót nyelvben előforduló szavak és kifejezések a tót nép nyelvi gazdagságát tükrözik vissza. Korántsem. A könyvek, hírlapok és főleg a templomok szószékei tanítják ugyan a tót nép előkelőbbjeit a cseh nyelvre s így a műveltebbje megérti a fent idézett irodai, tót nyelvű mondatot s a hasonló szöveget, de maga a nép nem beszél még azon a nyelven. S így a fenti mondatnak irodalmi tót nyelven megfogalmazott szövege még mindig idegen-szerű a tót nép kunyhóiban.

A szakember, ha legalább annyira átkutatja a tót népnyelvet, a mennyire eddig én, okvetlenül arra az eredményre fog jutni, a melyre én jutottam. Be fogja ismerni, hogy más az irodalmi tót nyelv s más a tót nép nyelve. A kölcsönvett szavakat nagyon sok esetben átídomította ugyan az irodalmi tót nyelv a tót népnyelv rendszere értelmében, de azért egész légió a száma azoknak a csehből átvett szavaknak, amelyek alakjuknál fogva teljesen idegenek a tót szótárban. Csak néhány példát idézek;

vsevedúci (– mindent tudó), tótul volna:
vsevediaci;

pochvalen bud (= dicsértessék), tótul
volna: pochváleny bud;

kauienár (= kő-faragó), tótul volna: ka-
meniar, kamen-tól;

svedoctvo (= bizonyítvány), tótul volna:
svedoctvo, svedok-tól; vagy pedig:

vo dne, csehül: ve dne (= nappal), tótul
volna: vo dni; helyesen tótul azonban: za
dna stb. stb.

Vegye elő az ügy iránt érdeklődő olvasó
a Loos-féle szótár tót-magyar-német részét
(III. köt.) s nézze meg p. o. a 170. lapot. B
lapon 52 „tót” szót magyaráz a szerző s köztük
a következő vagy teljesen vagy alakilag cseh
szók fordulnak elő:

jho, jil, jilm, jilmovy, jilovaty, jímac, júnaf, jimavy,
jímavost, jinoch, jiva, jizevny, jizlil jizlive, jizlivy, jmel,
jmelovy, jonácky, jutrenka, jutrný, jutro = 21.

Az irodalmi tót nyelv ezen szótárában az
52 szó között előfordulnak még ilyen a tót
nép nyelvében ismeretlen szavak:

judstvo, juh, juhnůf, juhovec, juliovy, juhovychoď,
juhozápad, juhozemec, juhozemsky, junácky. junáctvo,
junák, junos, junostvo, juzny = 15.

Az irodalmi tót nyelv 52 szava közt e
lapon van tehát $21+15=36$ olyan szó; a me-
lyeket a tót nép vagy egyáltalában, vagy ala-
kilag nem ismer.

A szavakat azért idéztem, hogy módot
nyújtsak az olvasónak az ellenőrzésre. Tessék
kikérdezni a tót népet, érti-e ezen szavakat.

Tudom, hogy azok, a kik a tót nyelvet csak az irodalmi termékekből ismerik, bizalmatlansággal fogják e sorokat olvasni. Ők ugyanis mindent tótnak tekintenek, a mi a tót irodalmi nyelvben előfordul. Mindenesetre szláv szavak az ilyenek: snadno, rychle vykonaf stb. De itt nem arról van szó. Itt arról van szó, hogy az olyan szláv szavak, a minőket idéztem, ismeretlenek a tótoknál s azt állítom, hogy a cseh illetve az irodalmi nyelv révén jutottak be a tót nyelvbe. Azt állítom, hogy a tótok nyelve évszázadok óta *átalakulóban van a cseh nyelv javára*. Hogy kikerüljem a hiábavaló vitatkozást, itt mindjárt olyan példákat választok a tót nyelv történetéből, a melyek kizárják a vitát, a melyek meggyőzők és megdönthetetlenek, a melyeket nem lehet & szláv közkinccs álláspontjáról elbírálni.

Sasinek „Letopis-”ének III. kötetében több tót okmányt közöl ezen czim alatt: „Az országgyűlések történetéhez.” Ezekben a tót okmányokban a következő szavak is előfordulnak: orsag (= ország 254. ol.), orsacki dom (= országház, a magyar szóösszetételnek fordítása 253. ol.), orsacka shromazdeni)= országgyűlések, a magyar szóösszetételnek fordítása; 254. ol.) varmede (= vármegye, 255. ol.) vagy pedig ugyanott néhány oldallal tovább az 1535. (1595?) évből származó „A kistopolcsányi bánya történetéhez” czim alatt közölt oklevélben: se rozbetezil (= beteg lett).

Ezek a magyar szavak csak úgy kerülhettek az idézett okmányokba, hogy akkor tájt,

évszázadokkal ezelőtt, a tót köznyelv szókincsébe tartoztak. Azóta a magyarból vett szavaknak se híre se hamva a tótok azon részénél, a melyre a cseh nyelv befolyását érvényesítette. Most járja: ország helyett krajina, zem; orsacki dom h. snemovna, orsacka shromazdeni h. krajinské shromaádenia, vármeda h. stolica s ujabban zupa, se rozbetezil h. onemocnel stb. stb. De az idézett, magyarból kölcsönözött szavak most is élnek a tótok azon részénél, a melyre a cseh nyelvnek nem volt nagyobb befolyása, p. o. Sárosmegyében, Zemplénben stb.

Mi ebből a tanulság? Hogy a tót nyelv szókincese igenis alapos átalakuláson ment át az utolsó évszázadok alatt. A cseh nyelvnek olyan hatása volt a magyarországi tót nép nyelvére, hogy még azokat a szavakat is kiküszöbölte a tót nép nyelvéből, a melyek speciálisan magyarországi fogalmakat fejeznek ki s a melyeket a tót nép a specziális viszonyoknál fogva a magyarból kölcsönözte. Ha a cseh nyelv elég erős volt kiküszöbölni a tótok nyelvéből az olyan külön magyarországi szavakat, mint a minők az „ország” „orsácki doni”, „orsácke shromazdeni”, „vármeda” stb., mennyivel könnyebb dolga volt ott, a hol nem ilyen specziális magyarországi szavak elválttatásáról volt szó!! Hogy a tót népnyelv alapos átalakuláson ment át, azt más tünetek is bizonyítják. Ismét a tót nyelv régi elmagyarosodottságából veszem a példákat. Régente a tótoknál nagyon el voltak magyarosodva p. o. a

keresztnevek is. Az olyan vezetéknevek, mint Feriencik, Jánosik stb. élő bizonyítékai a tót nyelv régebbi elmagyarosodott keresztneveinek. A Feriencik ugyanis csak a magyar Ferenczből, a Jánosik csak a magyar Jánosból fejthető meg. Egy szóval a cseh nyelvnek átalakító hatása a tót nyelvre tagadhatatlan. Voltak esetek, hogy a cseh nyelv hatása alatt vezetéknevüket és predikátumukat is megváltoztatták az emberek, még pedig azok is, a kiknek magyar nevük volt, Így p. ö. egy bizonyos a XVI. században élt Eordeogh János de Laczloffálva több levelében ilyen név aláírást alkalmazott: Czórt z laczlavoveg vsy (Slov. Let. III. 318–320). S ez eset nem áll magában. De térjünk még vissza az irodalmi tót nyelvhez s a tót népnyelvhez való viszonyához.

Általában halljuk, hogy a tót nyelv gazdag. Nem is csoda. A saját szavai és kifejezései gazdagságához hozzátartozta még történeti körülmények folytán a cseh irodalmi nyelv egész terjedelmét. Az irod. tót nyelvet s az azt értő tót olvasó közönség nyelvét úgy kell tekintenünk, hogy az *két szláv nyelvnek az anyagát foglalja magában*. A tót ember megérti a csehes mondatot: „snadne a rychle to vykoná pilny hospodár”, habár ő maga így beszél: „lahko a skoro to urobí usilovny gazda.” Az olvasó tót ember megérti a cseh embert a cseh nyelvhez való fentebb vázolt viszonya folytán. De hogy a cseh ember miért nem érti meg a tisztán tótul beszélőt, azon még

mindig sokan töprenkednek – Csehországban. Azt hiszem eléggé világosan kifejtettem, hogy a cseh-tót nemzetegységet nem lehet megállapítani azon az alapon, hogy a tótok évszázadokon át cseh nyelven írtak. Egészen más fel fogás alá esik a másik kérdés. Szabad-e a cseh-tót nemzetegység jogosultságát megállapítani a mostani irodalmi tót nyelv alapján, a mely névleg és tényleg a tótok irodalmi nyelve s az 1851. évi pozsonyi konferenzia óta *formáiban tagadhatatlanul tót*.

A nyelvészek és etnográfusok e részben egyáltalában nem skrupulózusak. Ők úgy veszik az irodalmi tót nyelvet, a mint azt a tót irodalmi termékekben találják s fölteszik, hogy az irodalmi tót nyelv visszatükrözése a tót népnyelvnek. Én úgy tudom, hogy az irodalmi tót nyelv nem tükrözi vissza a tót nép nyelvét, s ez okból ez a véleményem:

Abban a pillanatban, a melyben a magyarországi tót nép nyelvet feltárjuk, grammatikailag és szótárilag feldolgozzuk s a fent fel-tüntetett elvek alapján a cseh nyelvtől szigorúan elválasztjuk, – a szláv nyelvészek és etnográfusok elvesztik az alapot arra, hogy a tót népet a cseh nemzet alkotórészének s a tót nyelvet cseh szójárásnak tekintsék. S ugyan-abbán a pillanatban megszűnik a csehek erkölcsi joga a tótok dolgaiba való beavatkozásra.

II.

Eddig kizárólag a tót nép nyelvének a cseh nyelvhez és a jelen irodalmi tót nyelv-

hez való viszonyáról volt szó, most áttérünk amaz álláspontok ismertetésére, a melyeket e kérdésben a közéletben szereplő kiválóbb férfiak elfoglaltak.

A cseh-tót nemzetegység kérdését főleg két szempontból tekintik a gyakorlati emberek. Közművelődési és politikai szempontból. Azonkívül a tudomány emberei nyelvtudományi szempontból.

A csehek és a cseh-barát férfiak úgy szólva kizárólag politikai szempontból tárgyalják. A prágai „Cseh múzeum társaság” kiadott 1846. évben egy művet „Hlasowé o potrebe jednoty spisowného jazyka pro Cechy, Morawany a Slowáky” czim alatt. Magyarul: „Vélemények arról, hogy a cseheknek, morváknak és tótoknak egy egységes irodalmi nyelvre van szükségük.” E mű egybefoglalta a cseh-tót közös irodalmi nyelv mellett fölhozható összes okokat, de ezek közt egy sincs, a mely legalább közvetve politikai nem volna. Lássuk a cseh-tót nemzetegység bajnokainak véleményeit:

Pulacky Perencz, korának legnagyobb cseh történetirója: „Mielőtt a magyarok a kilencedik században a mostani Magyarországra bejöttek, a csehek, morvák és tótok egy egységes nemzet voltak mind nyelvük, mind országos kormányuk tekintetében. A nagy Szvatopluk birodalma mindnyájukat egyesítette. („Hlasowé” 25. 1.) A cseh irodalom legrégebb emlékei világosan mutatják, hogy egykor közelebb állott egymáshoz a csehek és tótok

nyelve . . . Hogy a csehek azóta más irányban művelték és csiszolták nyelvüket, az nem teszi őket más nemzetté; éppen úgy, a mint a kettejüknél előforduló néhány eltérő szó nem jelenti a szójárások különféleségét. (u. o. 26. l.) . . . Az irodalmi nyelv már most a cseheknél és morváknál sem egyezik a falusi házköznyelvével, sőt megfordítva, épp úgy helyezkedett föléje a mint a tótok nyelve fölött van.” (U. o. 29.)

Safárik József Pál, korának legtekintélyesebb szlavistája: Nekem erős meggyőződésem volt s most is az, hogy az Ércz-hegységtől Homonnáig és Bártfáig. . . az az Csehországban, Morvaországban s a magyarországi tótságon egy és ugyanazon szláv nyelvet beszélik, eredetileg s történetünk elején alapjában egy, most pedig különféle körülmények befolyásánál fogva két fő szójárásra szakadva: a csehre és a tótra. Legbiztosabb bizonyítéka ennek az, hogy a Csehországban, Morvaországban és a magyarországi tótságon beszélt nyelvet a nép kölcsönösen megérti. A nyelvlényeg ezen tagadhatatlan egyformaságából joggal lehet következtetni arra, hogy a Csehországban, Morvaországban és a magyarországi tótságon élő nép egy eredetű s ebből magyarázuk a nevezett nép ama szoros politikai egységét, a melyben történetünk elején találjuk őt. Morvaország és a magyarországi tótság a kilencedik század egész folyama alatt s kétségtelenül előbb is, egy közös fejedelmű ország kormánya alá tartoztak. („Hlasowé” 69.)

A tótok külön irodalmi törekvéseiről szólva Safárik így nyilatkozott:

Természetellenes a tótok törekvése, mert nem az értelmi műveltség s a tótok lelki ki-művelésének kifolyása, mint a művelődés továbbbi vitele, és új, magasabb foka; hanem csakis teoretikus és spekulatív elvek szüleménye . . . E törekvés nem pozitív, történeti alapra támaszkodik, hanem eszmei, önkényesen kigondolt alapra fektetik; nem köti össze a jövőt a múlttal, hanem megszakítja azt; nem halad előre nyugodt, megfontolt lépésben, hanem sutba dobva minden eddigi fáradságosan szerzett eredményt, visszaveti az irodalmat kezdetének a lelegejére, visszamegy az Illiász-tól az abéczés könyvhöz. (U. o. 82.)

Tablic Bohuszláv, a magyarországi cseh irodalom legjobb ismerője: Szvatopluk királyságának gyászos bukása után a (Magyarországban élő) tótok kiléptek ugyan a morva és cseh honpolgárság kötelékéből s honpolgári tekintetben a magyar királyság tagjaivá lettek ugyan, de szokásaik és nyelvük tekintetében régi társaikkal örökké egyek maradtak, épp úgy mint jelenleg (1846-ban) az oláhok, németek, lengyelek, akik ugyan különféle fejdelmeknek vannak alávetve, de nyelvük egységével mégis erősen össze vannak kapcsolva. („Hlasowé” 12. 1.)

Kollár János, tót költő, az irodalmi pánszlávizmus szószólója, a cseh-tót nyelvegység fáradhatatlan bajnoka: Mi tótok, csehek, morvák és sziléziai szlávok, a mióta élünk, anya-

gilag és szellemileg, nemzetileg és nyelvileg sokféleképp voltunk összekapcsolva. A cseh nyelv, a mint azt a nyelvemlékekből tudjuk (!) a tótból fejlődött, ennek: leánya, mert a csehek és tótok a szláv családfának egy ágához tartoznak. A múlt évszázadokban, Erzsébet királynétől kezdve, sokan telepedtek le a tótok között Cseh- és Morvaországban. A cseh nyelv mint művelt, kicsiszolt leány tért vissza az öregedő, szomszédaitól elnyomott és megvetett anyókához: a cseh nyelv a tót anyókat felfrissítette, megtanította írni, olvasni . . . a cseh nyelv tehát nem valami idegen elem a tótok között, hanem édes honi hajtás. („Hlasowé” 124/125.

A Cseh múzeum által összegyűjtött és kiadott „Vélemények” közül még többet is be lehetne mutatni, mert hiszen e vélemények 240 oldalnyi könyvet töltenek be, de az teljesen felesleges munka volna, mert az összes „vélemények” egy és ugyanazon alapon mozognak. Azt a nótát fájják szüntelenül, hogy a tótok 1000 évvel ezelőtt közös politikai háztartásban, évszázadok óta irodalmi közösségben éltek a csehekkel és morvákkal.

Mi, t. i. azok, a kik a külön tót nyelv jogait hangoztatjuk a cseh-tót közös irodalmi nyelvvel szemben, nem tagadjuk a cseh-tót történeti viszonyokat, de azok után, a mit a tót népnyelvnek a cseh nyelvhez való viszonyáról fent mondtunk, feleslegesnek tartjuk a kérdést arról az oldalról vitatni.

E történeti viszonyok véletlen történeti

eseményeken alapulnak s kérdésünk tudományos elbírálásánál nem ezen *külsőségek* jöhetnek szóba, hanem a cseh-tót viszony – *lényege*.

Kiemelem újra, hogy a csehek főleg politikai szempontból tárgyalják a cseh-tót nemzetegység kérdését s a mennyiben a kérdéshez közművelődési szempontból szólnak hozzá, itt is a politikai mozzanat vezérli őket. Őszintén megvallotta ezt p. o. *Holeček* József egy Prágában 1880-ban megjelent brosürjében. Czime: *Podejme ruku Slovákum – Nyújtsunk kezét a tótoknak.* Ő, a cseh-tót irodalmi kölcsönösség mellett kardoskodva, a többi közt ezt a nyilatkozatot is tette:

„Vetkőzzünk ki a semmi jóra nem vezető önhittségből s valljuk meg egymásnak az igazat, hogy egymás nélkül nem élhetünk meg, hogy a cseh nép a tót nép nélkül épp oly semmi, mint &, milyen semmi a tót nép a cseh nép nélkül. És ha mi csehek százszorosa erőlyesebben védekeznénk a német nyelv terjedése és befolyása ellen, végre is beadnók a derekunkat. *Tartalékra van szükségünk, a melyből folyton új erőt meritünk. Ilyen tartalékunk csak a magyarországi tótság lehet.*” (8. 1.)

Mennyi önzés nyilatkozik meg e szavakban. A tótok művelődésével nem törődik a cseh álláspont harczosa, ő nem törődik azzal, vajjon a tótok megértik-e a cseh nyelvet, de kívánja a cseh-tót irodalmi egységet mégis, mert *a cseh nemzetnek tartalékra van szüksége.*

Pokorny Rudolf cseh költő és szerkesztő, a kit a halál korán ragadott ki a cseh-tót

egység lelkes bajnokai sorából s a ki annyira belemélyedt volt a tót viszonyok tanulmányozásába, hogy a külön tót irodalmi nyelv jogait is tiszteletben tartotta egy bizonyos határig, egy Prágában szinte 1880. évben kiadott brosúrájában (Literární shoda ceskoslovenská. – A cseh-tót irodalmi egység) nem vallja ugyan be a cseh nemzet abszolút gyöngeségét mint Holecek, de ő is kénytelen-kelletlen beismeri, hogy a cseh-tót irodalmi egységre szükség van, mert ez a csehekre nézve az erő forrása. Azt mondta brosúrájának 1. oldalán: „A tót testvéreinkkel való irodalmi egység kérdése többé nem létkérdésünk, hanem hála az istennek már csak *erőnk kérdése.*”

Akár létkérdés, akár pedig erő-kérdés a cseh nemzetre nézve a tótokkal való nyelvi összetartozóság, az az egy bizonyos, hogy e kérdésben a csehek kiválóan *politikai kérdést látnak.*

Itt kiemelem, hogy a cseh-tót nemzetegység kérdésében eddig csakis a csehek jártak el öntudatosan, csakis ők voltak minden eddigi cselekedetükben következetesek, csakis ők törtek állhatatosan a kitűzött cél felé. A tót írók inkább ösztönszerűleg mintsem meggyőződésből védelmezték a tót nyelv különállóságát a cseh nyelvvel szemben. A meggyőzés hiányából magyarázható az, hogy a külön tót nyelv csatát vesztett a pozsonyi nyelvkonferencián 1851-ben, hogy a Bachkorszakban kormányhatalmilag mindenüvé a *cseh nyelv* hozatott be a felvidéken ott, a hol a

kormányhatalom *tót* anyanyelvet rendelt, s végül hogy a *tót* írók és szerkesztők közt mindenkor találkoznak emberek és körök, a kik készek visszafogadni a cseh nyelvet a *tótok* irodalmi nyelvének.

Az olvasó bizonyára kíváncsi rá, hogy a magyar publicisztika milyen állást foglalt el a cseh-*tót* nemzetegység kérdésében.

A magyar publicisztika tudtommal a cseh-*tót* nemzetegység kérdésének a mélyére soha nem hatolt. *Pulszky* Ferencz a negyvenes évek elején váltott e kérdésben néhány levelet *Thun* Leóval, a cseh gróffal, a ki a cseh-*tót* egység híve volt. *Pulszky* Ferencz leveleit *Thun* gróf kiadta a „Die Stellung der Slowaken in Ungarn” (Prag 1843.) című brosürjében s *Pulszky* Ferencz, a magyar publicisztika e kiválóan érdemes tagja, 1842. április 24-én kelt s itt közölt levelében a cseh-*tót* irodalmi egységről így nyilatkozott:

„Der ganze sogenannte Sprachkampf in Nordungarn ist durchaus von *keiner grössern Bedeutung*. Das slavische Volk, dessen verschiedene Dialekte von dem böhmischen zum Theil entfernter sind als vom polnischen, z. B. im Sároscher Comitát, wo ich wohne, und in der Umgegend, steht auf der untersten Stufe der Civilisation, der Adél ist ungarisch, die Bürger setzen ihren Stolz darein, selbst wenn sie geborue Slawen sind, Deutsche zu scheinen; und so bleiben grösstentheils nur unbemittelte protestantische Geistliche als Stützen der böhmischen Litteratur zurück; denn der kato-

lische Clerus kennt seine Stellung besser, und wendet seine Kräfte mit Hinblick auf den Cardinal Pázmán, der durch seine blühende ungarische Sprache zur Zeit der Contrereformation die Oberhand über die latinisirenden Protestanten erhielt, ganz der Verbreitung der ungarischen Sprache zu.“

Ebből nyilvánvaló, hogy Pulszky Ferencz kicsinyelte a cseh-tót nemzetegység kérdését. Meg is mondta, hogy miért. Az emittett brosrúben (5. old.) közzétett levelében ezt olvassuk:

„Die böhmische Sprache hat in Ungarn keine Zukunft, und so sehr ich auch das Talent eines Kollár zu schätzen weiss, so glaube ich doch, dass, wenn in einem Slawen in Ungarn das Gefühl seiner cechischen Abkunft erwacht, und sich sogar zur Feindschaft gegen die ungarische Sprache ausbildet, dann für ihn nichts anderes übrig bleibe, als mit Palaczky und Schaffarik dahin auszuwandern, wo seine Bestrebungen anerkannt werden, und seine geistige Thatigkeit ein weiteres, weniger unfruchtbares Feld findet als in Ungarn.“

Pulszky levele arról tesz tanúságot, hogy ő a cseh-tót nemzetegység lényegét egyáltalában nem ismerte. Tessék nyilatkozatait még egyszer elolvasni. Jóslataiban is csalatkozott. Hányan és hányan vannak olyanok, a kik a cseh kultúra szolgálatában állanak, de – nem vándorolnak ki Csehországba s megelégesznek azzal, ha – Csehországban részesülnek elismerésben.

Nem kutatom, hogy az utolsó 50-60 év alatt mennyire változott meg a magyar publicisták nézete a cseh-tót egység jelentőségéről; azt se kutatom, hogy a publicisztika politikai vagy közművelődési szempontból fogja-e fel a cseh-tót nemzetegység kérdését, de kiemelem, hogy a „Budapesti Hírlap” nemzetiségi politikusa az utóbbi években ismételten is nagyon praktikus állást foglalt el e kérdésben. Sürgeti a magyarországi tót nép nyelvének az átkutatását annak a bebizonyítására, hogy a tótok nyelve nem cseh szójárás s hogy a tót nép nem a cseh nemzet része. Ez minden esetre hosszadalmas út a cseh-tót viszonyok tisztázására, de biztosan vezet a célhoz.

Ismerve a cseh-tót nemzetegység kérdésében a csehek álláspontját és a szívósságot, a melylyel mellette mindannyian kitartanak, s ismerve ezzel szemben a tótok közönyét, könnyen megérthetjük a jelent.

A csehek sehogy se tudnak megnyugodni. A „nemzeti erő” kérdése újra és újra napirendre tűzi a cseh-tót nemzetegység kérdését. Az utóbbi időben a *cseh-tót irodalmi kölcsönöség alakjában*, de ez teljesen mindegy a dolog velejére nézve, a miről bizonyoságot tesz maga Holecek József fent idézett füzete 6. oldalán. Holecek a cseh-tót irodalmi kölcsönöség érdekében küzdő füzetében („Nyújtsunk kezét a tótoknak!”) ezt mondja ugyanis:

„A cseh-szláv törzs 7-8 millió lelket

számlál. Az impozáns szám, a mely folyton új bátorságot önthet belénk s kitartásra ösztönözhet bennünket, a mikor elcsüggedünk. De nem szabad úgy viselkednünk, mint az öntudatlan tömeg szokott, hogy minden egyes ember mást akar s mindnyájan együttvéve egymás ellen dolgoznak, ahelyett hogy egyesülnének a célban és azután közösen dolgoznának feléje. És ha a cseh-királyságban élő része a cseh-szláv nemzetnek nem tudom milyen szabadságokat vívna ki, azokat idővel ismét elvesztené vagy pedig nyomorúságosan tengődnek azoknak daczára. Nemzetünk erejét és jövőjét első sorban abban kell keresnünk, ha mindnyájan, a hányan csak vagyunk Csehországban, Morvaországban, Sziléziában és a tótságban, együtttartunk s vállvetve közös erővel evezünk egy és ugyanazon cél felé.”

Nyilvánvaló e sorokból, hogy az irodalmi kölcsönösség csak eszköz a nemzetegység megteremtésére.

Holecek brosúrje nem maradt visszhang nélkül. Még ugyanabban az évben (1880-ban) egy másik cseh brosúr is megjelent a csehtót irodalmi kölcsönösség érdekében. Ezt Pokorny Rudolf írta s feljebb már ez is említve volt. Azóta a csehek folyton napirenden tudják tartani a csehtót nemzetegység kérdését.

A csehtót irodalmi viszony jelene im ez:

A csehek mint okos emberek megalkudtak a körülményekkel. Belátták, hogy a jelen politikai viszonyok között nem tarthatják fenn

teljes épségében az irodalmi egységet s azért egy átmeneti korszakot inauguráltak.

Holecek említett füzetében szomorúan feltárta a valót a cseheknek (15. old.): „Ha nekünk annyi hatalmunk lett volna, hogy a tótoknak, mielőtt tőlünk elszakadtak, cseh iskolákat adhattunk volna, a melyekben az irodalmi cseh nyelvet már kis koruktól kezdve elsajátíthatták volna, – a tótok bizonyára nem szakadtak volna el tőlünk oly messzire s talán kedvük se kerekedik a tőlünk való elszakadásra. De a mi befolyásunk a tótokra csakis erkölcsi jellegű volt.”

S azután a 22. lapon: „A tótokról tudjuk, hogy poétikus lelkűek. Ok poéták a családi tűzhelyen, a társadalomban, a politikában. A poézis magasztos adománya akadályozza őket, hogy a gyakorlati életben érvényesüljenek De másrészt ez lelkesíti őket újra és újra. Ez adomány nélkül a tótok, tekintve passzív természetüket, még kevésbé állnának ellen a magyar erőszaknak mint eddig. A tótok csak poétikus természetüknek köszönhetik, hogy a magyar áram vizei fölött tartják magukat. . . . Nekünk magunknak is elsőrendű érdekünk, hogy megálljanak s le ne győztessenek, a míg a viszonyok javunkra és az ő javukra meg nem változnak ... S ha elismerjük, hogy a dal védelmezi a tótok nemzetiségét, nem vehetjük tőlük rossz néven, ha nemcsak az erdőkben és a mezőkön, hanem hírlapjaikban is ama „szójárásuk” hangján dalolnak, a mely őket beszélni tanította” , , .

Holecek ezek után kijelentette, hogy az, ha a „tót szó az irodalom némely ágaiban műveltetik, nem lehet a cseh nyelvnek kárára, s ez okból arra hívta fel a cseheket, hogy támogassák a tótokat „a hol az a cseh érdekekkel összefér,” nevezetesen *tartsák fenn a tótokkal az irodalmi kölcsönösséget s „bizonyos mértékig megtűrve a tót szót, hassanak oda, hogy a cseh nyelv és cseh irodalom szükségessé és elkerülhetlenné váljék a tótokra nézve.”*

S 1880. óta tényleg az a nézet hódított tért a cseheknél, hogy a tót irodalom a cseh irodalom *kiegészítő része*, hogy a tótul megjelenő könyvek és hírlapok olyan helyet foglalnak el a cseh irodalomban, mint a különféle sváb, bajor stb. helyi irodalmak a felnémet irodalomban.

A cseh-tót irodalmi kölcsönösség (= Ceskoslovenská vzájemnost), a melyet mai formájában a Holecek- és a Pokorný-féle broszúrok hoztak létre, a következő alapokon nyugszik:

A csehek a tót könyvet és hírlapot a magukénak tekintik s azt olyan elbánásban részesítik, mint ha cseh volna. A tótok hasonlóképp magukénak tekintik a cseh könyvet és hírlapot s e szerint bánnak el vele.

A tót nyelv csak a népnek szánt közhasznú olvasmányokban és a költészetben jogosult; ellenben a tudományos tárgyú, vagy színezetű könyv cseh nyelven írandó. Az elfogadott kölcsönösségi elv alapján tehát a tót nyelvű könyv csak addig jogosult, a míg a tótok *házi szükségletét* elégíti ki. A csehek ez

elvét szigorúan betartják s arra törekednek, hogy még az olyan tudományos színezetű könyvek is *cseh* nyelven adassanak ki, a melyek magának a tót nyelvnek az anyagára vagy feldolgozására, vagy a tót külön irodalom történetére vonatkoznak.

A „kölcsönösségi éra” első ilyen terméke a Vlcek-féle „Literatura na Slovensku” volt (1881), a melyben a tótok irodalma *cseh* nyelven tárgyalatott. A *cseh* akadémia is szívesen elősegíti ez elv érvényesülését. Csak nem rég adta ki *cseh* magyarázatokkal Záthurecky nagy könyvét a tót közmondásokról s ma-holnap kiadja, ugyancsak *cseh* magyarázatokkal, a tót könyvészet kézi könyvét a tót folyóiratok és hírlapok repertóriumával kibővítve.

Az elfogadott elv szerint a *cseh* és az irodalmi tót nyelv egyenjogú a *cseh-tót* társadalomban. Ha a *cseh* ember összejön a tóttal, *kiki a saját nyelvén beszél.*

A két nyelv egyenjogú a hírlapirodalomban is. *Cseh* írók *cseh* nyelven írnak a tót hírlapokba és folyóiratokba s viszont a tót írók közleményeit tótul nyomatják le a *cseh* hírlapok és folyóiratok.

A *cseh* szerkesztők és írók tótul nyomatják ki a tótból vett idézeteket s a tót szerkesztők és írók viszont *csehül* a *csehből* vett idézeteket.

Ez a dualisztikus elv körülbelül érvényesül is az utolsó két évtized óta.

A *cseh-tót* irodalmi kölcsönösségből folyó ezen kétnyelvűség minden esetre egy kicsit

furcsa; lehetőségét az magyarázza meg, hogy az irodalmi tót nyelv, mint fentebb láttuk, nagyon ól van csehesedve s így a kétnyelvűség azt a benyomást kelti a megfigyelőben, mintha itt valóban egy és ugyanazon nyelv két szójárásáról volna szó.

A csehek egyelőre meg lehetnek elégedve a dolgok ilyen rendjével is, mert a tótok csehesítése így is kellőképpen haladhat. Hiszen az, tekintve a végeredményt, úgy is mindegy, vájjon a tót nép a cseh szavakat és a cseh kifejezéseket közvetlenül a cseh könyvekből és hírlapokból meríti-e, vagy pedig közvetve az elcsehesedett irodalmi tót nyelvből veszi át és sajátítja el.

Hogy a kölcsönösség fent vázolt alakja meddig fog fenmaradni, azt, magától értetődik, nem lehet meghatározni. Azonban egyes tünetekből már most azt lehet következtetni, hogy az e fajta kölcsönösség nem lesz tartós életű. A csehek külsőben már eredetileg átmenetinek tervezték. A tót nyelvet annak a reményében egyenjogúsították, hogy a politikai viszonyok megváltoznak, s aztán behozhatják helyébe a csehet. Talán azt remélték, hogy megismétlődnek az ötvenes évi viszonyok s hogy ők, mint akkor, képesek lesznek a kormányhatalomnál kieszközölni, hogy a tót nyelv helyébe a cseh nyelv hozassék be. Sok jel azonban arra mutat, hogy már is belefáradtak a várakozásba . . . Erről látszik tanúskodni Meakulpinsky-nak a múlt évben megjelent brosrje is. (Göding 1901.) Czíme: Co hatí

Slováky? Magyarul: Mi gátolja a tótokat a haladásban?

A cseh-tót nemzetegység érdekét a tótoknál a legújabb időben különösen azok a fiatal emberek mozdítják elő, a kik cseh iskolákban nevelkedtek. Saját lapjuk van Szakolczán, a „Hlas”, a mely e cseh-tót irodalmi kölcsönöség fentebb vázolt elvein alapul ugyan, a mely azonban minden tekintetben a cseh nyelv és irodalom malmára hajítja a vizet a magyarországi tótoknál. A „Hlas” igen ügyesen dolgozik s úgy szólva az összes tót nemzetiségű fiatal-ságot maga köré gyűjtötte. Nem vonhatom kétségbe szerkesztője, *Blaho* dr. őszinteségét, ok legalább nincs erre. Megengedem, hogy ő *őszintén* a cseh-tót irodalmi egység fentebb megrajzolt alapjain áll *s nemcsak pártpolitikai szempontból*, de tény a mi tény, *hogy a Meakul-pinsky-féle brosúr csak az ő táborának a légkörében szerezhetette az inspirációt.*

A Meakulpinsky-féle brosúr nagy port vert fel tavaly a cseh és tót körökben s a magyar sajtó is közölt belőle szemelvényeket. Élet-halálharczra kelt a turócz-szent-mártoni nemzetiségi politikusok ellen. Itt azt emelem ki belőle, a mi a Csehországban és Morvaországban nevelkedő tót ifjúságnak a cseh-tót irodalmi illetve nemzeti egységről táplált érzelmeit tükrözi vissza.

Meakulpinsky füzetének 102/103. oldalán ezt írja:

„A származás és a vér azonossága ős idők-től kezdve egy egyetlen etnográfiai egységbe

kötötte össze a cseheket és tótokat. Tekintve azt, hogy a csehek évszázadok óta bevándoroltak a tótságra (p. o. már csak a tatárjárás után is a kiveszett tótok helyére nagyon sok cseh jött be), az a kérdés is helyén van, vajjon a tótok többsége eredetére nézve nem vérbeli csehek (morvák vagy sziléziaislávok)-e? Az bizonyos, hogy az, a mit „tót kultúrának” nevezünk, $\frac{9}{10}$ részben közvetlenül vagy közvetve cseh eredetű. Az is bizonyos, hogy a tótok a csehekkel való irodalmi egység nélkül soha nemzetiségileg a műveltség egyidejű nivójára nem emelkedhetnek s annak következtében az államban vagy a történelemben soha kellő súlyt és érvényesülést nem szerezhetnek, sőt még a társadalomban se. S ha szerencsésük lesz is, ha t. i. nem vesztik el nemzetiségüket, – a mit maguk segítenek elő, az egész vonalon izolálván magukat, – a külön tót nyelv a tudomány, művészet stb. mezején akkor se állít magának örökkévaló emléket, hanem legfeljebb – szegénységi bizonyítványt állít ki magának!”

A füzet 121. lapján:

„A tót irodalom, sajnos, nem kimeríthetetlen, (není hlubinou’). Az olvasó nem sokat válogathat. A kik csak a tót könyvpiacra vannak utalva, azok szellemileg nyomorognak, éhen halnak. Kevés a középosztály és a köznép részére kiadott jó tót könyv, s a mi kevés van is, az a könyvesboltból elfogyott. A könyvesboltokban oly kevés az üzletember, az iparos, a kézműves, a paraszt és munkás

kezébe való tót könyv, hogy az alig elég 1-2 évre a szorgalmasabb olvasónak, S azután mit olvasson? A népet könyvtárakkal kell művelni. A könyvtárakban kell, hogy elegendő ezer és ezer kötetig menő jó és érdekes olvasmány legyen. De hol szedjük össze a közép műveltségű olvasó részére legalább 100 jó, érdekes tót könyvet? *Cseh könyvek nélkül egy falusi könyvtárt se lehet egybeállítani.*”

Igy figyelmezteti Meakulpinsky a tótokat arra, hogy a két milliónyi tótságnak nincs joga a külön tót irodalomra.. Kifejezetten is kimondja: „2 milliónyi tót s 5½ milliónyi cseh együtt egy 7½ milliónyi törzset képez. Ez se sok egy önálló irodalom fentartására, de mindenesetre több, mint a két milliónyi csöppség.” (135 ol.) Meakulpinsky szerint tehát *az gátolja a tótokat a haladásban, hogy elszakadtak a cseh nyelvtől és irodalomtól s a fiatal tótok akként akarnának a tótokon segíteni, hogy visszaállítanák az irodalmi cseh nyelvet és a cseh irodalmat.*

A mint ebből látjuk, a csehek és a cseh-barát tótok hiába adták ki a jelszót a cseh-tót irodalmi kölcsönösségről, mert nem szűntek meg a tótok közt a cseh nyelv érdekében propagandát csinálni.

Ebből következtetem én, hogy a cseh-tót irodalmi kölcsönösség jelen alakjában nem életerős.

Bizonyos rendszer van abban, hogy mindent lealáznak, a mi tót s mindent egekig emelnek, a mi cseh. Megjegyzem, hogy

Meakulpinsky nem egyedül áll nézeteivel. A „Cseh-szláv egység” prágai egyesülete szintén az „irodalmi kölcsönösség” alapján áll, mindig ezt hirdeti, de azért az ő védszentjének is maga felé hajlik a keze. *Kálal*, a nevezett egyesület buzgó titkára, tanulmányt irván a tótokról az „Osveta” című prágai haviszemlébe, abban a prágai „Cas” (1901. 130. sz.) szerint a cseh-tót viszonyról következőképp nyilatkozott:

„Az világos dolog, hogy a tótok magukban véve nem eléggé erősek arra, hogy külön művelődjenek. És ha volnának is a tótoknak középiskoláik, ha volna is egyetemük, ha volnának tót püspökeik, papjaik, tanítóik stb, akkor se bírnák el a külön kultúrával járó terheket. Nem tarthatnának fenn nagy napilapokat, képes hetilapokat, tudományos szemléket, tudományos irodalmat, tudományos akadémiát, nemzeti színházat stb. ők, a tótok, arra vannak utalva, hogy valamely más kultúrában keressenek támaszt. A lengyel, orosz, szerb kultúrához nem csatlakozhatnak. Csak két út áll előttük. Vagy elfogadják a magyar kultúrát, a mely fölépítette hozzájuk a hidat, – vagy pedig a cseh kultúrát fogadják el. A helyzet világos: Vagy elmagyarosodnak, mert a kultúra a legbiztosabb módon nyeli el a népeket, vagy pedig továbbra is a cseh nemzettestben maradnak meg. *A tótok egyedül úgy boldogulhatnak, ha a cseh kultúrát karolják fel, ha kulturális téren a csehekkel egyesülnek.*

A fentiekből kiviláglik, hogy lelkes em-

berek szegődtek a cseh propaganda szolgálataiba. Cseh részről is, tót részről is. A külön tót nyelv ügye ellenben – csupán a saját igazára támaszkodik. Ha igaz az, hogy az igazság mindig győzedelmeskedik, úgy hát a cseh-tót nyelvviszályból a külön tót nyelv kerül ki győztesen. De féltő, hogy itt is bizonyosodik, hogy – aki nem vet: nem arat s aki nem dolgozik: ne is egyék!

A cseh-barát ifjú tótok és reájuk támaszkodva a cseh érdeklődők már annyira erőseknek érzik magukat a tót nemzetiségi táborában, hogy ki akarják venni a tót nemzetiségi mozgalom vezetését a turócz-szent-mártoni tót nemzetiségi politikusok kezeiből, főleg azért, mert az utóbbiak a cseh nyelv dolgában tartózkodó álláspontot követnek. Már eddig is feltűnhetett a kegyes olvasónak, hogy mindenről és mindenkiről volt már szó a cseh-tót nemzetegység kérdésének tárgyalásából kifolyólag, csak a turócz-szent-mártoni nemzetiségi faktorok álláspontjáról nem. Ennek megvan a maga oka. Eddig csak az aktív szereplőket mutattam be. A Nár. Nov. körül csoportosulok azonban nem vesznek *aktív* részt a cseh-tót nemzetegységre törő mozgalomban, hanem mint fent említettem, tartózkodó álláspontot követnek.

A ki a turócz-szent-mártoni Národnie Novinyt figyelemmel kíséri, az tudja, hogy e lap fennállása óta következetesen kitér már a cseh-tót *irodalmi egység* tárgyalása elől is. Teljesíti ugyan a cseh-tót *irodalmi kölcsönösségből*

folyó kötelességeket, a melynek alapján áll, de az irodalmi és nyelvi egység kérdését ez idő szerint tárgytalannak véli. Ez kitűnik néhány szerkesztői üzenetéből, p. o. abból, a melyet 1882. évben (7. sz.) a prágai „Politik” részére, meg abból, a melyet 1894. évben (37. sz.) a prágai „Národní Listy” egy „tótja” részére küldött. A tót nemzetiségiek ezen legrégibb és legtekintélyesebb lapja, a mint több alkalommal kinyilatkoztatta, *Stúr* Lajos szellemében bírálja el a közkérdéseket. Talán a cseh-tót nyelvi kérdést is? *Stúr* – tudvalevőleg – az önálló tót nyelv egyik főfő zászlótartója volt, a míg, a körülmények által arra késztetve, a fegyvert az 1851. évi pozsonyi nyelvkonferencián Hattala Márton műnyelve előtt le nem rakta.

Bár a „Nár. Nov.” tartózkodott is a cseli-tót irodalmi és nyelvi egység visszaállítását követelő mozgalom tekintetében a határozott nyilatkozatoktól, az ügy iránt érdeklődők mégis kiéreztek a „Nár. Nov.” magatartásából, hogy elvileg a külön tót irodalomnak s a külön tót nyelvnek nem ellensége.

A „Národnie Noviny” 1884. évi 31. számában egy látszólag színtelen cikkelyt közölt ilyen cím alatt: „Jogosultak-e a kis irodalmak?” A cikkben olyan tót fajta kis irodalmakról van szó s azért jogosan vélünk eljárni, ha a cikkelyben kifejtett nézetet úgy fogjuk fel, mint a lapnak a külön tót irodalomról táplált nézetét. A cikknek lényege ez:

Könnyen az a kérdés merülhet fel, vaj-

jon a kis irodalmak jogosultak-e, s nem az alkotó és fogyasztó erők káros szétforgácsolását jelentik-e? Mi azt hisszük, hogy éppen úgy van létjoguk a nagy irodalmak mellett, miként létjoga van a virágos tarka fűnek a tölgyfaerdő mellett ... A világ-irodalmak nyelvei, daczára minden fejlettségüknek, nem hatolhatnak be a nép életének apró titkaiba.”

A tót nyelv önállósításáról is nyilatkozott egyszer a „Nár. Nov.**

A tót helyesírás rendszeréről irt s Budapesten 1890-ben „Slovensky Pravopis” cím alatt megjelent művem bírálatában ugyanis így nyilatkozott *Húrban Szvetozár*, a turóc-zsentszentmártoni „Národ. Novinyben” (1890., 131.):

„Végre is az irodalmi nyelv legfőbb célja az, hogy ne csak a tudománynak szolgáljon, hanem legyen szép és *lehetőleg könnyen érthető és hozzáférhető*. Ilyen szellemben vannak megírva a 75-79., lapok. Ilyen szellem hatja át az egész művet, hogy eszes és megfelelő módon alakuljon ki a külön tót irodalmi nyelv helyesírása. Vajjon jogosult-e az ilyen cél? Bármiképpen törjük rajta a fejünket, nincs más kibúvó. (Inter parenthesis megjegyzem: nekünk nem marad egyéb hátra, mint vagy valamely szomszéd nyelvet, p. o. cseh, lengyel vagy orosz nyelvet úgy fogadni el, a mint van, mindenestül . . . vagy a tót nyelvet fokozatosan mesterségesen változtatni s közelebb hozni ama három szláv nyelv egyikéhez . . . vagy pedig *a középtót nyelvet a lehető legnagyobb tökélyre és önállóságra kifejleszteni*, az összes szláv

idiómákkal tartván fenn a szellemi egységet. Ha ezt a harmadik módot választjuk, a mire a gyakorlati élet utal bennünket, *úgy a tót helyesírásnak és nyelvnek a Czambel könyve szellemében való szabályozása és rendszerbefoglalása elkerülhetetlen, sőt manapság már nagyon égeti kérdés).*”

Habár a nyilatkozat nem foglal határozótan állást a tót nyelv önállósítása mellett mert nagyon óvatosan ezt mondja: „Ha ezt harmadik módot választjuk . . .”, s habár „N. N.” de facto nem szűnt meg a cseh-tó irodalmi kölcsönösség alapján állani, a második módot, a cseh nyelvhez való mérsékeltebb közeledés elvét vallja, – a cseh nyelv kivált tótsági előcsatározói, az ifjú tótok mégis arra a meggyőződésre jutottak az utolsó évek folyamán, hogy a turóc-z-szent-raártoni tó nemzetiségi vezető politikusok nem eléggé megbízható elemek a cseh nyelvi érdek megvédelmezése tekintetében. S ez okból meg is indult ellenük a hajsza, Csehországban különösen a prágai „Cas”-ban s Magyarországon és a szakolczai „Hlas”-ban.

Az ifjú tótok és a hátuk mögött álló cseh érdekeltek ellenséges viszonyát a turóc-z-szent-mártoni Národnin Novinyhoz legjobban jellemző Meakulpinskynak többszörösen említett füzete és Pastrnek Ferencznek, a prágai cseh-szláv egyesületi elnökének a „Slovensko” című könyvben megjelent támadása. Mindkét támadás a múlt év folyamán történt ... A mikor a turóc-z-szent-mártoni vezető lapok feljajdultak

és erélyesen tiltakoztak az ellen, hogy Pastrnekék a tótok belügyeibe avatkozzanak, a prágai „Hlas Národa”(1901, 111/28), dr. Rieger közlönye, következőleg válaszolt a turócz-szent-mártoniaknak: „A turócz-szent-mártoniak sértesnek veszik azt, a mi a Pastrnek-féle „Slovensko”-ban róluk írva van. Különösen a Pastrnek cikke bántja őket s nyugodt bírálatát és véleményét megszólásnak és befektetésnek nevezik. Régen tudjuk, hogy a turócz-szent-mártoniak érzékenyek s hogy a legártatlanabb s jóakarátú ellenvélemény is felizgatja őket, de hát, éppen azért, mert a tótságon kevés a bíráló s kevés az alkalom is a bírálásra, *mások vannak hívatva feltárni a helyzetet a tót népnek s figyelmeztetni őt, hogy állanak a dolgai.*”

Pastrnek „Slovensko”-ja a tótok nemzeti és nyelvi önállósága ellen irányul.

B cseh-tót vizzálykodást annak idején behatóan és tárgyilagosan ismertette a „Budapesti Hírlap”(1901. 89.) tudósítója.

Ha egybevetjük a mondottakat, azt találjuk, hogy az egységre törő mozgalom eme stádiumban van:

A higgadt tényezők úgy a cseheknél, mint a tótoknál a cseh-tót kölcsönösség alapján állanak. Hogy ez micsoda, azt láttuk fent. B mellett azonban most is vannak egyes írók, akik erőnek erejével vissza szeretnék hozni a tótokhoz a cseh irodalmi nyelvet.

A csehek a legújabb korig is a *nemzeti erő* szempontjából erőszakolják az egységet. A tót

írók zöme ellenben *ösztönszerűleg* ragaszkodik a külön tót nyelvhez, s bizonyára még jobban ragaszkodnék hozzá, ha az irodalmi tó nyelv maga is meggyőző bizonyosságot tenni róla, hogy a tót nyelv nem cseh szójárás és *i* tót nép néptanilag nem része a cseh nemzetnek

III.

A cseh-tót nemzetegység kérdését tárgyalva az I. szakaszban leírtam a tót népnyelv viszonyát a cseh s illetve a belőle kifejlődött irodalmi tót nyelvhez. A II. szakaszban pedig bemutattam az egyes politikusok, publicisták és kiválóbb írók állásfogásait a cseh-tót nemzetegységgel szemben. Itt egyúttal kiemeltem, hogy a csehek megalkudva a körülményekkel, lemondtak 1880 óta a cseh-tót nemzetegységnek egységes megnyilatkozásáról s megelégedtek a nemzetegység egy dualisztikus nemével, a mely azóta a „cseh tót irodalmi kölcsönösség” néven szerepel a cseh és tót közéletben.

Most végre előadom az eszközöket, a melyek a cseh-tót nemzetegység megtörésére természetszerűleg kínálkoznak.

Ezen eszközök a következők:

A tót népnyelv átkutatása s a cseh nyelvvel szemben állítása a tótoknál, és – a csel nyelv kiküszöbölése az ev. tót egyházközségekben. Külön szólok mindakettőről.

A tót népnyelv átkutatása és tudományos feldolgozása nagyon fontos dolog, azt a cse-

hek jól tudják, de nekik nem áll érdekükben, hogy a tót népnyelv sajátosságait kutassák s azokban rendszerességet keressenek. Pastrnek Ferencz, mint a bécsi egyetem szláv filológiai magán tanára évekkel ezelőtt nagy apparátussal neki gyűrközött a munkának, hogy ő, török szakad, megismerteti a tudománnyal a tót népnyelv titkait. Pastrneknek segítségére voltak a tót nemzetiségiek is minden tekintetben, kutatásai eredményéről eleinte pontosan beszámolt a turócz-szent-mártoni Slovenské Pohlady-ban, azonban akközben kinevezték profeszszorra a prágai cseh egyetemhez, megválasztották tót ismeretei révén a prágai cseh-szláv egység egyesületi elnökévé, s a tót nyelvről ígért tudományos műve – valószínűleg a hagy elfoglaltság miatt – végleg lekerült a napirendről.

Pastrnek sokat fáradt tervezett műve érdekében. Sokat utazott is a tótok között. Hogy több évi kutatásainak és fáradozásainak gyümölcsét még sem dolgozta fel: az a gondolkodó emberek előtt minden esetre azt a gyanút kelti, hogy kutatásai olyan eredményre vezettek, a melyek nem kedveznek a cseh-tót nemzetegységnek s ez okból, követve cseh hazafiságát, beszüntette a tót népnyelv további kutatását.

Ismétlem, hogy a tót népnyelv átkutatása és tudományos feldolgozása nagyon fontos dolog. S ismétlem, hogy azt Csehországban nagyon jól tudják. A mikor én 2 évvel ezelőtt egyes tót ajkú megyékben a tót népnyelvet

tanultam, a „Budapesti Hírlap” egy munkatársa megemlékezvén e tényről kiemelte, mily fontos dolog volna a felvidékről a cseh nyelvet kiszorítani s az elcsehesedett írott tót nyelvet a tót népnyelv alapjára fektetve önállósítani. A „Budapesti Hírlap” munkatársa az én nyelvtanulási utamat úgy fogta föl, hogy az a kormány kezdesére s annak megbízásából történik. Ebből kiindulva, a cseh nyelv egy felsőmagyarországi barátja nyelvtanulási utamról szólva a prágai „Slovansky Prehled” című haviszemlében így nyilatkozott:

„A magyar kormány tehát érdeklődik az iránt, hogy – mi tótok – önállóak legyünk s ne a cseh nemzetnek része, hogy otthon megelégedettek legyünk s kifelé ne gravitáljunk. Az ellen nem volna kifogásunk, ha a kormány más részt a tót nyelvet erőszakosan el nem nyomná, ha nekünk iskolákat engedélyezne, ha írónkat nem üldözné, ha a tót nyelvet bevezetné a hivatalokba és a törvényszéki termekbe stb. De így a tót nyelvfejlődés ezen feltételei nélkül, tette nem egyéb, mint *furfangosan kieszelt csapda a tótok becsapására és még nagyobb elnyomására, hogy az utolsó lélegzetünk is elakadjon..* Talán még törvénybe is iktatják a tót nyelv önállóságát, hogy a külföldnek és a jövő nemzedéknek legyen mire rámutatni, hogy a magyar kormány hogyan gondoskodott a tótokról - akárcsak a nemzetiségi törvénynyel! Jaj lesz a cseh nyelvnek a magyarországi tótságon! – Csehországban elég hívatott nyelvész van, a kik eddig is szép anyagot gyűjtöttek össze a

tótok nyelvéről; hát miért késnek még mindig a tárgyilagos állásfoglalással e kérdésben?”
Ez a kifakadás világosan mutatja, hogy a cseh nyelv bárdijai ügyük részére semmi jót nem várnak a tói népnyelv átkutatásától s mozgósítják a cseh nyelvtudósokat a saját cseh álláspontjuk szakszerű megvédelmezésére.

Csehországban elég hívatott nyelvtudós van, az bizonyos, s ha ők a csehbarát levelező felhívása értelmében járnak el s e kérdésben *tárgyilagos* állást foglalnak el, – szívesen üdvözölhetjük őket a bonyolult ügy tisztázásánál.

Igenis, a tót népnyelv átkutatása és az adatok elfogulatlan s tárgyilagos feldolgozása nagyon fontos dolog.

Általa előreláthatólag nemcsak az lesz kimutatható:

1) hogy a jelen irodalmi tót nyelvnek a cseh nyelvhez való feltűnő közelsége onnan ered, mert az irodalmi cseh nyelvből fejlődött s cseh nyelven alapul;

2) hogy a magyarországi tót nép nyelve *most is* lényegesen eltér a cseh nyelv alapján álló irott nyelvtől; hanem az is

3) hogy a magyarországi tót népnyelv nemcsak hogy nem szójárása a cseh nyelvnek, hanem eredetileg nem is a szláv törzsfő azon ágának a hajtása, a melynek a cseh nyelv.

Ne tessék ez utóbbi nézetet a lehetetlenségek közé sorozni. *Florinszky* orosz professzor, aki ez ügyben nem érdekelt fél, a szláv

nyelvekről tartott előadásában nem rég így nyilatkozott a tót nyelvről:

„El kell ismernünk, hogy a tót nyelv nincs eléggé átkutatva, pedig figyelemre méltó nemcsak hangtani és alaktani sajátosságainál fogva, hanem szójárásai különféleségeinél és a többi szláv nyelvekhez való viszonyánál fogva is. E nyelvről sokkal kevesebbet tudunk a tudományban, mint más kisebb szláv nyelvekről p. o. a szlovénról vagy a lauzicziai szerbről. Nemcsak hogy a múltját nem ismerjük a tót nyelvnek, hanem a jelene is nagyon kevéssé van megvilágítva *s ezen okból az olyan általános kérdéseket is nyílt kérdéseknek kell tekinteniünk, mint a milyen az a kérdés, hogy a tót nyelv milyen helyet foglal el a többi szláv nyelvek családjában.*¹⁶ (Sk. Slov. PohL 1898., 118–119.)

Engemet eredetileg a tudományos szempont vezérelt a tót népnyelv átkutatásánál, most azonban tudom és érzem, hogy a dolog közművelődési és politikai szempontból egyaránt nagyon fontos. A közművelődési szempontot figyelmébe ajánlom a tót nép összes barátainak pártpolitikai és nemzetiségi különbség nélkül. A kérdés politikai méltatását és kiaknázását különösen a hívatásos politikusokra és a publicisztikára bízom.

Nem tudom, hogy szerény soraim milyen fogadásra találnak. A tót nép az utolsó időben sok galyibát csinál, még Amerikában is. Nyelve pedig közéletünkben – mi tűrés tagadás – semmiféle alakjában nem népszerű. S én mégis síkra szálllok a magyar közvélemény

előtt a magyarországi tótok nyelve érdekében ezt kiáltva: Fogadjuk védelmünkbe a tótok nyelvét a cseh nyelv hódító akciójával szemben, *mert különben szemeink láttára végleg átevez a 2 milliányi honpolgárság egy olyan kultúra medrébe, a melynek szelleme nem egyez a magyar honpolgárság szellemi világával.* Lépünk közbe a míg nem késő és biztosítsuk a tót népnyelv önállósítását . . .

Mert hogyan is állunk?

A csehek természetesen a saját hasznukat hajszolják. A tótok kétfelé szakadtak. Egyik részük, a fiatal tótok, a régibb cseh álláspontot követi, a másik részük legjobb esetben az úgy nevezett cseh-tót irodalmi kölcsönösség alapján áll s a cseh nyelvhez való közeledés elvét vallja.

A tót nép érdekét e harcban *kívánatos módon* ez időszerint tehát senki, de senki nem képviseli . . .

Ilyen viszonyok közt szerény véleményem szerint a gyámoltalan tót nép érdekének képviselőjéül legalkalmasabb volna a magyar kormány . . .

A mint védelmébe fogadta a közgazdaság terén a rutén népet, fogadja védelmébe a kultúra terén a tót népet.

Kutattassa át a magas kormány a tót nép nyelvét s dolgoztassa azt fel úgy, hogy a szláv tudósok és etnográfusok végre valahára belássák, hogy a tót nyelv nem a cseh nyelv szójárása és a tót nép nem a cseh nemzet alkotórésze.

Tudom, hogy e szerény véleményemmel köztetszést nem aratok.

Egyik-másik olvasó talán össze is csapja a kezét s felháborodik . . .

Micsoda? A kormány kutattassa át s dolgoztassa fel a tótok nyelvét, most, a mikor minden hazafi azon töri a fejét, hogy a kormánynak a tótok elmagyarosítására eszeljen ki módokat?

Hát én így gondolkodom:

A statisztikai adatok arról tanúskodnak, hogy a tótok számra nézve *tagadhatatlan magyarosodásuk és kivándorlásuk mellett is, – nemcsak hogy nem fogynak, hanem évtizedről évtizedre szaporodnak.*

Ezeknek a tótoknak, a kiknek számát az utóbbi népszámlálás 2 millióra teszi, hírlapokat és könyveket írnak a kormánytól s a felvidéki magyar párttól független emberek.

Eddig sem okos szó, sem fogság nem fogott rajtuk, hogy ezt ne tegyék.

Ha figyelembe vesszük, hogy ez emberek működése pillanatnyi szeszélyre nem vezethető vissza, hogy az – a mint arról irodalmi történetek és bibliográfiák tanúskodnak, – természetes folyamánya egy évszázadok óta gyökeret vert kulturális iránynak, úgy lehetetlen, hogy fel ne tegyük magunknak ezt a kérdést:

Nem áll-e érdekében a magyar kormánynak s a magyar államnak, hogy e kulturális irányra végre valahára, évszázadok lezajlása után, hathatósan maga is befolyjon?

A nemzetiségi kérdés nagyon könnyen idegessé tesz bennünket. De e czímen nem

vonhatjuk ki magunkat a hideg mérlegelés kötelezettsége alól. Szem előtt tartva ezt, én tehát újra kegyes figyelmébe ajánlom a magas kormánynak, hogy a tót népnyelv önállóítására tegye meg maga a kellő intézkedéseket. S ezzel a felvidéken a nemzetiségi kérdés egy sarkalatos pontja jut megoldásra.

Ha valaki, politikai szempontból, mégis rosszat látna a gyámoltalan tót nép nyelve felsegítésében, ne mulassza el e rosszat egybevetni azzal a rosszal, a mely abból származhatik, *ha a tótok végleg elcsehesednek s a cseh kultúra befolyása alatt belső világukban önkénytelenül ellenkezésbe jutnak a magyar hazafiság szellemi világával.*

Az illető vesse egybe a két rosszat s mint gyakorlati politikus válaszsa a két rossz közül a kisebbiket.

Vannak, a kik mindenben a gyorsaságot szeretik, a kik minden kérdést 48 órán belül szeretnének elintézve látni. Lehet, nálunk is találkoznak olyanok, a kik nem hajlandók bevárni a tót népnyelv átkutatását s az abból folyó természetes következményeket s a kik azt kiáltják: – Rögtön el kell tiporni, rögtön össze kell zúzni a cseh-tót nemzetegység alkotásait.

Azoknak ezt mondom: Itt a türelmetlenség célhoz nem vezet. A cseh-tót nemzetegység eszméje ugyanis olyan természetű, hogy azt rendszabályokkal megszüntetni nem lehet.

E kérdést *évszázadok fejlődési folyamata hozta létre s nem az újabban szereplő nemzetiségi*

faktorok szeszélye. Ez okból e kérdést csak alapos intézkedéssel, az irodalmi tót nyelv megreformálásával, illetve a cseh befolyás megszüntetésével lehet végleges és kielégítő módon megoldani.

A „Cesko-slovanská jednota” egyesületét Prágában s a cseh-tót ügyben buzgólkodó egyes Írókat mindenestre el lehet időre-órára hallgattatni, de ez *czélra nem vezet, mert hasonló egyesületek és buzgó cseh-tót agitátorok évtizedről évtizedre feltűnnek és letűnnek a szükség szerint, hogy a megváltozott viszonyokhoz képest életre képebbeknek engedjék át helyeiket.* A hetvenes években p. o. a prágai „Cesky klub” látta el ösztöndíjakkal a cseh iskolákon tanuló tót ifjakat, iwenként 10 ösztöndíjat osztott ki a szegény sorsú tót tanulók között, a mire a klub titkári hivatala mindenkor nyilvános pályázatot hirdetett volt. A „Cesky klub” még be sem szüntette ebbeli működését, már „Radhos” néven egy cseh egyesület alakult a Prágában tanuló morva, sziléziai és tót tanulók segélyezésére stb. stb. Egy szóval *a prágai „Cesko-slovanská jednota” csak egy tünete a cseh-tót egységre törekvő áramlatnak, a melynek gyökerei mélyen a két nép közös kultúrájában gyökereznek.* Ez okból a prágai „Cesko-slovanská jednota” működése ellen irányuló közigazgatási vagy rendőrségi intézkedéseknek éppen semmi kihatása nincs a cseh tót egységre törekvő áramlatiak *megtörésére.* S a mennyiben az említett egyesületet egyes rendőri közbelépésekkel arra kényszerítjük, hogy évi jelentéseit pártfogoltjai érdekében elhallgassa, illetve el-

titkolja, a mint azt legújabbán már megcselekedte, azzal kétes értékű szolgálatot teszünk a magyar politikusoknak; ezzel célzott nem érünk ugyanis, s nem fogjuk továbbra is figyelemmel kísérhetni a nevezett egyesület működését.

A cseh-tót nemzetegységre törekvő irányátment már a felsőmagyarországi tót lakosság vérébe s épp ezért itt nem segít az, ha a tüneteket szüntetjük meg, *itt határozott mélyre ható közbelépésre van szükség.*

Azt mondtam, hogy a cseh-tót nemzetegységre törekvő irány már átment a felsőmagyarországi lakosság vérébe. Ez korántsem üres beszéd s bebizonyítom azt, mielőtt tovább mennék. A szakolczai „Hlas” valamelyik munkatársa kiszámította, hogy legalább 300,000 azok száma a tót felvidéken, a kik már „otthonosak” az elcsehesedett irodalmi tót nyelvben. Ezek már mindannyian önkénytelen előharczosai a cseh kultúrának. Ezeknek mindegy, akár azt írom és mondom, hogy „snadno a rychle to vykoná pilny hospodár” akár pedig ezt: „lahko a skoro to urobí usilovny gazda.” Ezeknek már nincs szükségük se a prágai „Cesko-slovanská jednotára” se a cseh nyelvű iskolákra. Mert ezek lényegileg már is cseh nyelvet beszélnek – tótos ejtéssel. Ezek azok, a kik – mindenesetre öntudatlanul – félrevezetik a szláv filológusokat és etnográfusokat azt a hitet keltve, hogy a tótok cseh szójárást beszélnek s hogy a tót népnyelv sajátosságai csak a – tót népnyelv elmagyarosó-

dottságára vezetendők vissza. A tény tehát az, hogy a felvidéki városok és a műveltebb községek tót lakói, tekintet nélkül a társadalmi állásra és politikai meggyőződésre, értik s nagy részben, saját szójárásukhoz alkalmazkodva a kiejtésben, beszélnek is az elcseheseedett irodalmi tót nyelvet.

Igen, a cseh-tót nemzetegységre törekvő irány már átment a felsőmagyarországi tót lakosság – véérébe. A tót nép öntudatlanul, minden agitáció nélkül cseheseedik, még pedig az egész vonalon. Ezt a laikus ember is megfigyelheti ott, ahol a cseheseedés még csak a hangátváltoztatásnál tart, az az a hol a cseheseedés még csak a kezdet stádiumában van. A laikus is megfigyelheti itt ama különös jelenséget, hogy az egyszerű emberek, sőt egész falvak és vidékek lakói megvetve a saját hangejtésüket „úri” tót hangokat majmolnak. Ez egyszerű emberek szégyellik p. o. hogy kétféle (egy körülbelül a magyar *ü*-nek megfelelő s egy tiszta *i*-nek megfelelő) *i* hangot ejtenek, hogy kétféle (egy körülbelül a magyar *ly*-nek megfelelő s egy sajátságos *l* hangot ejtenek stb.) Azt hiszik, hogy nyelvük sajátságos hangjai, mint a minők az „ü” („y”), a lágy „ly” a kemény *l* a lágy *a* stb. csak arra valók, hogy paraszt és műveletlen voltukat elárulják s azért minden erejükből arra törekednek, hogy a „paraszttság és műveletlenség ezen jeleitől” szabaduljanak. Az úrhatalomság által meg nem mótelyezett tót paraszt ember a nógrádi és hontmegyei hegyi falvak-

ban így beszél: *sün*, *müs*; *vü* (= *fiu*, *egér*, *maga*), vagy pedig: *král*, *ucitel*, *Aid* (= *király*, *tanító*, *nép*) stb., miután azonban az „*úri*” tótban épp úgy mint a csehben nincsenek „*ü*” és »*ly*» hangok, – hát az uraskodó tót paraszt is igyekszik így beszélni: *sin*, *mis*, *vi*, *král*, *ucitel*, *lud* stb. A csehesedés ezen első stádiumát érdekesen megfigyelheti a laikus ember is az összes nógrádi és hontmegyei hegyi falvakban. Másutt megint más hangokon lehet a csehesedést, az első fokán, úgy szólva „kézzel foghatólag” megfigyelni. Vannak falvak a hol eredetileg p. o. így beszélnek: *boua*, *robiua*, *uavica* stb. (Magyarul: a nő volt, dolgozott; pad.) Itt a nép a kemény *l*-től igyekszik szabadulni s az idézett szavakat „*urasán*” így ejti; *bola*, *robila*, *lavica* stb. Másutt megint a *l*ág *a* ellen irányul a nép ellenszenvé stb. stb. Egy szó annyi mint száz, a tót paraszt ember, a ki műveltnek és előkelőbbnek akar látszani – utánozza az „*úri*” tót szót. Kerüli a saját tót nyelve hangjait, a „*parasztosság* és *műveletlenség*” jeleit, s kapaszkodik az eredetiségeiből kivetkőzött „*úri*” tót nyelv hangjaiba.

A csehesedés magasabb stádiumait már csak a szakember figyelheti meg, még pedig főleg a városokban s a közművelődés más alkalmas központjain. A csehesedés második stádiumában már teljes a hangátváltoztatás. A városokban beszélt tót nyelv már *nagyobbrészt ment az eredeti tót hangoktól, itt már csak azokat a hangokat lehet hallani, a melyek a csehben*

is hallhatók. A városokban tehát a csehesedés már nem a nyelv külső formásaiban keres kielégítést. Itt az emberek cseh szavakat s később cseh frázisokat sajátítanak el. Az emberek elsajátítják a „snadno”, „rychle”, „vykoná”, „pilny” „hospodár” stb. szavakat, a „zmocnila sa ho radost”, „nabyl rozumu”, „ujai sa slova”, „uchádzal sa o dievca”, „sústrasf mai s ním” stb. stb. frázisokat s öntudatlanul válnak a csehesítő áramlat eszközeivé . . . S ez így folyik napjainkban az egész vonalon.

A magyarországi tótság egy nagy nyelviskola, a melyben a cseh és a cseh-tót könyvek és hírlapok a tanítók. Tanításuk minden agitáció nélkül is mindenütt kedvező talajra talál. A kis városokban öntudatlanul folyik a tót lakosság elcsehesedése. A falvakban pedig a tót parasztnak nincs magasabb ambíciója, mint követni e részben a városi lakosságot. A tót paraszt úgy akar beszélni, a hogy az „urak” beszélnek tótul. A mesteremberek ide értendőek. Azért mondtam, hogy a csehesedés átment már a lakosság vérébe.

Azt mondják a tótok nyelvéről, hogy a hány falu, annyi szójárás. Én többet mondhatok, *hn* ismerek falukat, sőt családokat, a hol úgy szólva minden ember másképp beszél. *Ezen jelenség az elcsehesedés stádiumának és mértékének a visszatükrözése.* A szerint a mint a falu vagy a család egyik vagy másik tagja többet vagy kevesebbet dobott el magától eredeti tót nyelvéből s többet vagy kevesebbet fogadott el a cseh nyelvanyagból, – nyelve is többé kevésbé

külömbözik a falu vagy a család többi tagjainak a nyelvétől. A keleti tót megyékben, az úgynevezett sáros-szepesi tót szójárásban, nem találjuk az alszójárások és helyiszólások ezen tarka-barkaságát, – mert idáig nem ér el a cseh nyelvbefolyás. De másutt mindenütt átalakulóban van a tót nép nyelve, még pedig a cseh nemzetiség javára, kivéven a magyar nyelvhatár mentén fekvő falvakat, a hol a cseh mellett a magyar befolyás is érvényesül.

Hogy a tót nép a cseh nyelv, illetve az elcsehesedett irodalmi tót nyelv révén átváltoztatja az apától örökölt eredeti tót nyelvet, azt már mások is észrevették, de nekem jutott feladatul, hogy az e részben tapasztalt tüneteket okozatilag megfejtssem s rideg valójukban bemutassam. *Pastrnek*, a tót táj ejtéséket tanulva a tót nép között, megjegyzi: „A (tót) nép félénk és bizalmatlan; a saját tiszta (tót) szójárását csak az Övéivel szemben használja . . .” („Sl. Pohl.” 1894., 305.) Tehát: az idegenekhez és urakhoz más, az „úri” nyelven szól; ez is megerősíti az én fentebbi megfigyeléseimet arról, hogy a tótok egy része két szláv nyelvnek az anyagát sajátította el. *Mathaeides* György az „Ethnographia” 1898. évfolyamában (212. old.) a bácsbodrogi tót telepekről írva a következő érdekes megfigyelését tette közzé:

„Nyelvök tájszólási jellegét, a mi különböző vidékről jött népnél bizonyára megvolt, egészen elvesztette, mert papjai és tanítói e népet a magyar állam követelményeivel szem-

ben exkluzív tót szellemben nevelték, kezébe adván és terjesztvén közte a turócz-szent-mártoni „Národní Hlásnik” és „Národnie Noviny” című tót túlzó lapokat és hasonló szellemben írt könyveket, a minék nemcsak a politikai gondolkodásra, hanem a *nyelvre is nagy hatása volt, úgy, hogy a bácskai evangélikus tótot nyelvéről nem lehet megismerni, hogy mely vidékről való, mert a nyelv az irodalmihoz simult.*”

Itt azt lehetne közbevetni, hogy a bácsbodrogi tót telepeseket épp az a körülmény készítette rá az irodalmi tót nyelv elsajátítására, mert mint telepések a magukkal hozott különféle tót szójárásokat az érintkezés simábbátétele okáért ki akarták egyenlíteni.

De ez téves felfogás volna. A tótok nyelve az egész vonalon csehesedik. Ott is, a hol nem különféle szójárásokat beszélő telepések laknak, így a hontvármegyei hegyi falvak lakóinak a nyelvéről ezt írja Zoch Szaniszló, a ki az említett falvak szójárását akarta feldolgozni: (nem tudtam e szójárást alaposan átkutatni), „mert népünk most már *kétféleképp beszél*, velünk szemben az irodalmi nyelven beszél úgy a mint az iskolában tanulta; *csak egymásközt beszélnek még az emberek a saját szójárásukon.*” (Slov. Pohl. 1893., 370.)

A mint ezekből látjuk, az a „buta” tót nép nem is olyan nagyon buta, mert hiszen a felsőbb rétege öntudatlanul is *két nyelvet* beszél. De észjárása mindenesetre jellemző: megveti azt, a mi az övé s mohón szívja magába, a mi idegen.

Évszázadok kulturális iránya hozta magával, hogy a cseh nyelv, illetve az elcsehesedett irodalmi tót nyelv lett a tót nép – ideálja.

Íme, miért nem ér rá a tót nép magyarul tanulni, nincs is hozzá fizikailag ideje, mert egész lényét az az ambíció tölti be, hogy mielőbb az elcsehesedett „úri” tót nyelvet megtanulja.

Lehet a felvidéki magyar párt egyes embereinek bármilyen kicsinylő véleménye erről az „úri” tót nyelvről, az az egy tagadhatatlan, hogy az a tót nép szemében eszménykép s hogy a tót nép minden idejét és fáradságát annak szenteli, *hogy nyelvében ez eszményképéhez közeledjék.*

A tót népet a végleges elcsehesedéstől csak az által menthetjük meg, ha az írott tót nyelvet kivonjuk cseh befolyása alól s ha azt az átkutatandó tót népnyelv anyagára alapítjuk.

Korunkban az újságolvasás elterjedésével gyorsabban halad a tót nyelv elcsehesedési folyama is. Minél előbb önállósítjuk az írott tót nyelvet, annál jobban tisztíthatjuk meg a csehizmusoktól s annál biztosabban győzhetjük meg róla a tudományt, hogy a tót nyelv nem a cseh nyelv szójárása s hogy a tót nép nem a cseh nemzet alkotórésze.

A tót nyelv önállósítása nincs biztosítva addig, a míg az ág. ev. tótok egyházközségeiben a cseh nyelv az egyházi nyelv. A ki tehát akár közművelődési, akár politikai okból helyesli a

tót nyelv önállósítását, annak helyeselnie kell azt is, hogy *a cseh nyelv az ev. tótok egyházközsegeiből kiküszöböltessék.*

Tudom, hogy az ilyen újítás sok nehézségbe ütközik. A legnagyobb akadály az emberek elfogultsága, a megszokás, az évszázadok óta tartó gyakorlat. Két évvel ezelőtt a tót népnyelvet tanulva a tót felvidéken, érintkezésbe léptem ott több kiváló egyházi férfiúval szóba hozva előttük a fent említett kérdést s arról győződtem meg, hogy ezt sem a tótok sem a magyarok nem örömet bolygatnák . . .

Janoska lipító-szent-miklósi pap, az ev. tót egyházi lap, a „Cirkevné Listy” szerkesztője, – nem tudom, vajjon a vele folytatott beszélgetéséből kifolyólag-e, – megindított e tárgyban lapja hasábjain puhatolózásokat a tót nemzetiségiek körében, de ezek kedvezőtlenül végződtek az önálló tót nyelv érdekeire nézve. A tót nemzetiségi emberek, a kik e tárgyban véleményt mondtak, a cseh nyelv javára döntöttek. Az önálló tót nyelv barátait ez azonban vissza nem riaszthatja ...

Meglepőbb az, hogy a felvidéki ev. egyház magyar tagjai is bizonyos pietással tekintenek a cseh oltári nyelvre, szentnek tekintik azt, s hiszik, hogy a tót nép kész volna lázadást ütni, ha valaki e „szent” nyelvet bántalmazni merné ...

Hiszen senki se bántalmazza Giskra és népe nyelvét ... Szerény véleményem szerint azonban az *egyházi nyelv csak eszköze a*

szent igék hirdetésének s ez eszköz változik, ez eszköznek változnia kell a körülmények szerint. A protestáns egyház elvei szerint is csak eszköz az egyházi nyelv.

Tehát a cseh nyelv se szent, hanem csak a szent igék hirdetésének eszköze. A tót nép pedig elég okos, hogy ezt megértse.

Pokorny Rudolf, a cseh-tót irodalmi kölcönösség egyik megteremtője s halála napjáig lelkes szószólója, ezt írta a már említett füzet 2. lapján:

„Sajnos, *tót testvéreink közt* ma napság még sokan vannak, a kik *elvi ellenségei a cseh-tót szellemi egységnek*; ezek mindenestre nagyobb részt olyanok, a kik *inkább magyarok, mint szlávok vagy akik már közel állanak ahhoz, hogy magyar ónságukkal tüntessenek.*”

Szegény Pokorny! Ha még egy-két évtizedig él s a felvidéki ág. ev. egyház *magyarjait* is megismeri, mennyire megörülhetett volna I A felvidéki ev. egyházban találkozni már *magyarok is, a kik elvi barátját a cseh-tót szellemi egységnek* s a kik esetleg lázadásra is bírják a tót népet, ha valaki ki akarja zavarni a „szent” cseh nyelvet az ev. tót egyházközségekből, a melyekben évszázadok óta olyan kényelmesen honol . . .

Vannak azonban a felvidéki ev. egyház magyar tagjai közt olyanok is, a kik komoly ellenvetésekkel állnak elő. Ez ellenvetéseket itt bemutatom s azokat kritikailag megvilágítom. A magyarországi ev. egyház több kimagasló tagja úgy vélekedik, hogy a cseh nyelv

vet kár volna az ev. tótok egyházaiból kiküszöbölni, mert az *ártatlan holt nyelv, a mely különbözik a modern cseh nyelvtől s így ez utóbbinak semmiféle szolgálatot nem tesz a tótoknál . . .* Helyébe most csakis a tót nyelvet lehetne behozni *s ezáltal erősödnék a tót nyelv ...* Okosabb: *bevárni a kellő időt s behozni a holt cseh nyelv helyébe a magyar nyelvet.*

Ez gondolatnak mindenesetre fenséges s a mi fő – hazafias. De nézzük csak a ridegvalót.

Mindenek előtt vegyük szemügyre a cseh nyelv holt voltát és ártatlanságát a tót nép közművelődési iránya tekintetében.⁵

Egybevetjük e czélból az ev. tótoknál használt biblia miatyánkját egy Csehországban használt modern cseh biblia miatyánkjával.

A Kőszeg-en 1848-ban a tótok részére kiadott „Biblj Swatá” így közli a miatyánkot sz. Lukács ev. 11. szerint:

„Otce nás kteryj jsy w nebesych, poswef se jméno twé, prid králowstwj twé, bud vule twá gakö w nebi (tak) y na zemi, chléb nás wezdeysj dáwej nám kazdéhó dne, y odpusf nám hrjehy naše, nebo y my odpauátjme wSelikému winnjku swému. A neuwod nás w pokuSenj, ale zbaw nás od zlého.”

A Prágában 1887-ben kiadott „Biblí svatá” szinte sz. Lukács ev. szerint:

„Otöe nás, kteryz jsi v nebesích, poswef se jméno twé. Prid království tvé. Bud vule tvá, jako v nebi tak i na zemi. Chléb nás vezdejsí dávej nám kazdélío dne. I odpusf nám hríchý naše, nebo i my odpoustíme vselikému vinníku svému. A neuwod nás v pokuseni, ale zhav nás od zlého.”

(A cseh nyelvben járatos, de a tótok által nem ejtett lágy r-t és lágy e-t sem az eddigi cseh nyelvű idézeteimben sem itt nem jelölhettem meg cseh módon, mert a nyomdában nincsenek cseh betűk. De kiemelem, hogy e betűk a tótok által használt bibliákban, tehát az idézett kőszegiben is, mindig épp oly kifogástalanul használatnak, mint a csehországi modern bibliákban.)

A laikus ember is beláthatja a fenti összehasonlításból, hogy az ev. tótok egyházai-ban használt biblia „holt” nyelve a Csehországban használt biblia modern cseh nyelvvel *szóról szóra azonos*.

Az ev. tótok egyházi nyelve s a modern cseh nyelv mindössze abban különbözik egymástól, hogy a tótoknál használt könyvek nyelve még az úgynevezett „svabach” Írással s a hozzáfűződő elavult helyesírással van nyomtatva, míglen Cseh- és Morva-országban már az egész vonalon, – tehát az egyházi könyvekben is, – a latin rendszerű írás s a hozzáfűződő modern helyesírás győzedelmeskedett. De *grammatikailag vagy szótárilag illetve lényegileg nincs különbség az ev. tótok egyházi nyelve és a csehországi modern cseh nyelv között*.

Az ev. tótok egyházaiban használt összes szertartási könyvek *ezen a cseh nyelven vannak megírva*. A biblia mellett legnagyobb jelentősége van az énekeskönyvnek. A legrégebbi a „Tranoscius”; a legújabb a „Zpewnjk.” Hogy e legújabb ev. tót énekeskönyv se tért el a cseh tradícióktól, arról a Zpewnjk szerkesztő-

kiadói maguk tanúskodnak a műhöz írt előszóban ezt mondván:

„(A mű megszerkesztésénél) a *bibliát* s főleg az evangélikus tanítást tartottuk szemünk előtt úgy a tartalom *mint a nyelv tekintetében.*”

A ki tud tótul és csehül, a ki ismeri a két nyelv fejlődését, az tisztán látja a helyzetet. Az egy perczig se lehet kétségben az iránt, hogy az ev. tótok egyházi nyelve *missziót végez a cseh-tót nemzetegység javára.* Az ev. tót nép az ev. egyházi nyelv révén elsajátítja a cseh szavakat és kifejezéseket. Az egyházi nyelv tehát *hathatósan előmozdítja a tót nép elcsehesedését.*

Talán nem lesz érdektelen, ha a Zpewnjk előszavából ide iktatom a következőt is:

A néppel s a vallással őszintén gondold összes papoknak és tanítóknak még egy fontos tanácsot kötünk a szívére, t. i. azt, hogy a Zpewnjk végében levő „Szómagyarázó”-ban levő szókat az ifjúsággal *az iskolában könyv nélkül megtanultassák* s így e Zpewnjk eredményes hasznáiba lóságát előkészítsék.

Ugyanezt kell tenni a Luther féle káté és az egész szent biblia tanításánál. *Az okos és lelkiismeretes tanító szedje ki a, (tót) közéletben elő nem forduló szavakat, lássa, el őket magyarázatokkal s tanultassa be azokat a, tanulókkal. Népünk oly kívánatos közművelődését csak ez segíti elő, csak ez terjeszti ki a nép fogalmait és (gondolatait, csak ez bővíti ki érzelmeit és ismereteit, ez nyitja meg előtte e szent könyvek eredményes olvasásához a, kaput.*

B gondoskodás mindenesetre helyén van. De önkénytelenül is az a kérdés merül fel, hát mire valók az ev. tót egyházközségek? Arra-e, hogy a cseh nyelvet tanítsák, vagy arra, hogy a vallás igéit hirdessék?

Nem minden ember hiheti el tehát, hogy az ev. tótok egyházi nyelve ártatlan - a tótok művelődési és nyelvi elcsehesedésében.

Bizony, bizony alkalmasabb volna a szent igék hirdetésére az a nyelv, a melyet a tót nép már is ért, a melyet tehát nem kell tanulnia . . . Nyelvtanulási hajlamait más irányban hasznosabban érvényesíthetné . . .

A felvidéki ev. egyház egyes magyar tagjai attól is tartanak, hogy a cseh nyelvnek az ev. tót egyházközségekből való kiküszöbölésével megerősödnék a tót nyelv. Egyelőre, a míg a tót népnyelv nincs átkutatva, rendszeresen feldolgozva s a jelen irod. tót nyelv helyébe behozva, csak a jelen irodalmi tót nyelv erősödéséről lehet szó. Hát mondjuk, hogy megerősödnék. *A cseh nyelv hódításaival szemben erősödnék meg – a mennyiben megerősödnék.* (Ezen erősödése t. i. csakis elvi jelentőségű.)

Az irodalmi tót nyelv formáiban már is *tót*, tehát már is *jobb* a tiszta csennél s én csak kívánatosnak tartom, hogy megerősödjék – *a cseh nyelv hódításaival szemben.* Hogy különben ez erősödése tisztán *elvi jelentőségű*, azt mindenki tudja, a ki a viszonyokat ismeri.

Lássuk a helyzetet:

Mindazokban, a mi nem szoros kapcsolatban van az egyházi szertartással, az az irodalmi tót nyelvnek már is egyenlő joga van az egyházi nyelvvel. A lelkészek legnagyobb-részt az úgynevezett irodalmi tót nyelv szóanyagának és szókötésének a felhasználásával

(elcsehesedett tót nyelven) papolnak. A világiak, a mennyiben egyházi dolgokról írnak, most már kizárólag irod. tót nyelvet használnak.

Az az erősödés tehát, a melyben az irod. tót nyelv a cseh nyelvnek az ev. tót egyházakból való kiküszöbölése folytán részesülne, *gyakorlatilag* vajmi csekély jelentőségű volna. Nyerne egy tót bibliát, tót énekes könyveket, tót imakönyveket és katekizmusokat. (Ezekon kívül már is mindenütt használatos az irodalmi tót nyelv.) Ezek sehol a világon irodalmat nem jelentenek . . . ezek a könyvek a tótoknál *éppen csak arra valók volnának, hogy a tót népet meggyőzzék, hogy ő nem része a cseh nemzetnek s hogy semmi köze a cseh nyelvhez.*

Hátra marad az a kérdés, hogy vajjon politikailag nem erősödne-e a tót nyelv, ha az ev. egyházak szertartásába a cseh nyelv helyébe hozatnék be, illetve *nem erősödne-e a tót nyelvnek az ellenálló képessége a magyarosítással szemben?* A kérdés mindenesetre nagyon fontos.

A kik a Felvidéken élnek, azok tudják, hogy a tótok a cseh könyveket is *tót* könyveknek tekintik. Az ev. tótok az egyházi cseh nyelvet is *tótnak* tartják. Az ügy politikai mozzanatát illetőleg tehát *semmi se változnék.* Egy nyelv helyébe, a melyet az egyházközségek *tótnak* tartanak, behozatnék egy másik nyelv, a mely szintén *tót.* Még világosabban szólok. Azon tényből kifolyólag, hogy az ev. tótok egyházközségeiben a cseh nyelv helyébe

a honi tót nyelv hozatnék be, *a tót nemzetiségi politikusok nem nyernének új alapot a nyelvi követelések terén s azon alap, a melyre eddig hívatkoznak, se ki nem bővítették, se nem erősítették a fenti tényből kifolyólag.*

S a fenti nyelvcseréből kifolyólag a magyar nyelv érvényesülési törekvése elé se gördülne több akadály, mint a mennyit az ev. tót egyházközségek tót nemzetiségi tagjai eddig szoktak gördíteni.

A cseh nyelvnek az ev. tót egyházakból való kiküszöbölése mindössze ezt eredményezné:

1. A tót nép kezdene külömbséget tenni a tót könyv és cseh könyv között, még pedig az önálló tót nyelv javára.

2. Megtörnék a cseh nyelvnek varázshatása, a mely a tótok nyelvének csehesedésében nyer kifejezést.

3. Feleslegessé válnék az ev. tótok egyházközségeiben az a gondoskodás, hogy a híveket előbb a cseh nyelvre, mint hitoktató eszközre s csak azután a hit tantételeire oktassák.

A fenti gyakorlati eredményekhez sorakoznék az a nagy jelentőségű elvi nyereség, hogy *lebontatnék végre ama hidak utolsója is, a melyeken évszázadok óta a cseh-tót közös kulturális élet közlekedett.* Ez pedig fontos dolog. Ez utolsó híd lebontása végre kiábrándítaná a cseheket abból a reményből, a melyet mind ez ideig hozzáfűznek.

Bocsánat, hogy ismét idézek. De az idézetek sokszor nagyon tanulságosak s ez esetben is úgy van.

Kálal a múltkor, a mikor a Janoska-féle „Cirkevné Listy”-ben a cseh nyelv kiküszöbölése tárgyában véleményváltás történt, a prágai „Osvetá”-ban közzétett s általunk már emiített tanulmányában a következőket mondta: „A tót evangélikusok mindig kiváló terjesztői voltak a kultúrának, a cseh kultúrának: ma nap-ság is kiváló terjesztői a kultúrának; *ne bont-sátok le, ismétlem, a cseh kultúrához vezető utolsó hidat, ne mondjatok nekünk, legjobb hű testvérei-teknek utolsó istenhozzádot!*”

Minden cseh ember tisztában van vele, hogy annak nagy a jelentősége, hogy a tótok nemzetiségi megnyilatkozásuk egyik legfonto-sabb terén, az egyházban és az iskolában még mindig a cseh nemzet nyelvét is használják. Ez mindig reményt nyújt nekik a történeti kulturális egység visszaállítására ... Ez foly-ton új és új akcióra serkenti őket . . .

A „divide et impera” elv e nyelvi kérdésben nem felel meg a magyar érdekeknek. E czímen tehát nem érdemes a cseh nyelvet megtúrni a tótoknál. A tótok elcsehesedéséből származó kár sokkal nagyobb mint sem az, a mely a tót irod. nyelv „erősödéséből” keletkezhetik. A „divide et impera” elvvel a nyelvi kérdésben eddig csak a csehek éltek a tótokkal szem-ben. A negyvenes évektől kezdve több évti-zeden át minden tót író támogattak, a ki a külön tót írott nyelv kompromittálására, ettől eltérőleg, a saját helyi alszójárásával lépett fel. A cseh és tót nyelv történetéből ismeretes, hogy a szepes-sárosmégyei külön tót írott

nyelv eszméje is cseh agyban szülemlett meg. A csehek ugyanis a tótok nyelvi zavarából a a cseh nyelvet akarnák győzelemre juttatni mint olyant, a melynek történeti múltja van a tótoknál s a mely a tótoknál a *külön tót írott nyelvekkel való kísérletezés folyama alatt is szakadatlanul fontos szerepet töltött be.*

Hogy a cseh nyelv a luteránus tótoknál mire jó, azt őszintén megírta *Palacky* Ferencz egy 1829. évben Prágában a magyarországi szlávokról kiadott brosürjében („0 národech uherskych zvláste Slowanech.”) Ezt mondta ugyanis (29-30. old.): „Már feljebb érintettem, hogy az összes magyarországi szlávok közt az ágostai hitvallású tótok legtöbb szellemi munkásságot fejtenek ki (a németek mellett); *ezek azok, a kik templomaikban a bibliai cseh nyelvet használják s így már gyermek koruktól e nyelvhez hozzászoknak.* Körükből eredtek az olyan kitűnő írók mint Bartolomeides, Kollár, Leska, Palkovic . . . Safarik, Tablie etc, *a kiknek (cseh) nyelvünk és irodalmunk körül szerzett érdemeit hálásan elismerjük ...*”

Szerintem a cseh nyelv az ev. tótok egyházi életében csak arra jó, hogy a cseh-tót nemzetegységnek szolgálatokat tegyen: Segíti félrevezetni a világot a tótok nemzetisége iránt s csehesíti a tót nyelvet.

A fentiekből megismertük a cseh-tót nemzetegységre törő irány *múltját* és *jelenét.* Öntudatosan és kitartóan csak a csehek jártak

el e kérdésben. Hogy miképp alakul ki a cseh-tót nemzetegységre törő irány *legközelebbi jövője*, az most már, a mellékkérdések megvilágítása után, *nagy részben a magyar intéző körök érdeklődésén fog múlni*. Szerény nézetem szerint e kérdésben csütörtököt fog mondani minden bürokratikus intézkedés, hisz azok a közegek, a melyek hívatva volnának a bürokratikus intézkedéseket foganatosítani, maguk is öntudatlanul a csehesezés befolyása alá kerülnek, mihelyt tót szóra nyitják meg ajkaikat. A mi ellen tehát maguk tehetetlenek, azt hiába akarnák sújtani vagy akadályozni – másoknál. Az elcsehesezés folyama nagyon erős már és a sokaság akaratlanul úszik az áramlattal.

Itt már csak egy segítség van: A tót népnyelvnek alapos átkutatása, nyelvtani és szótári feldolgozása, a tót írók által való elfogadtatása s a cseh könyvnyagnak mielőbb jó tót könyvnyaggal való ellensúlyozása illetve helyettesítése. Egyúttal szükséges, hogy a cseh nyelv a magyarországi ev. tót egyházközségekből kiküszöböltessék s helyébe egyelőre az irodalmi tót nyelv, s mihelyt lehet, a tót népnyelv bevezetessék.

Az írott tót nyelvnek a tót népnyelv alapján való átalakítása csak fél rendszabály a cseh nyelvnek az ev. tót egyházközségekből való kiküszöbölése nélkül épp úgy, mint fél rendszabály a cseh könyveknek üldözése a jó tót könyvnyagnak egyidejű előteremtése nélkül. A nép t. i. *keresi az olvasmányt s ott veszi, a hol kapja*. A csehbarát Meakulpinsky

többször említett füzetében fején találta a szöveget a mikor ezt mondta, megakarván okolni a cseh irodalmat a magyar tótságon:

„Hogy a tanulatlan tótok is megértik a cseh könyveket s olvassák azokat, arról a „magyar” könyvkereskedők tehetnének bizonyosságot, a kik jó üzletet csinálnak a cseh „regényekkel.” Hasonlóképp a ponyvairodalom terjesztői és mások. Természetes, hogy ez úton a könyvkereskedés kapzsiságának a szele csak a cseh irodalom szeméjtét fájja el a tótságra. De kitetszik ebből, hogy a tót nép szellemileg éhes, hogy a cseh könyvet is megérti, halátkörének megfelel.” (Co hatí Slováký 121.)

A tót népnyelvnek az átkutatása és tudományos feldolgozása mindenesetre fáradságos feladat. Azt hiszem, hogy nem kevesebb fáradságba fog kerülni a népnyelv alapján megreformált írott tót nyelvnek a független tót írók által való elfogadtatása.

Az írott tót nyelvnek népies tót alapon való átalakításához okvetlenül meg kell nyerni a független tót írók zömét. Ez azt jelenti, hogy a mozgalmat olyan mederben kell tartani, a mely alkalmas arra, hogy azt végleges céljához elvezesse.

A tót népnyelv átkutatását és gyakorlati célokra való felhasználását, – azt állítjuk, – a tót nép *közművelődése kívánja*. A kérdés egész tartalma tehát felvetésétől kezdve a befejezéséig *mint közművelődési kérdés volna tárgyalandó*. Ez által semmit se vesztené a nyelvtudós a tudomány, s a politikus a politika szempontjából . . .

A politikai motívumok hangoztatását mindenestre lehetőleg kerülni kellene e fontos kérdés *gyakorlati elintézésénél*.

A politikai motívumokat e harcban bátran átengedhetjük a – cseheknek. Közművelődési elvcinkkel legbiztosabban hozzáférünk a a tót nép szívéhez s a csehek által is felismert poétikus lelkéhez. Közművelődési céljainkkal megnyerhetjük a független tót írók zömét is, mindazokat,” a kik a tót nép igaz barátai s a kiket nem a cseh-tót nemzetegység nagyvási hóbortja ösztökél . . .

Ezzel elő is adtam mindent, a mi a cseh-tót nemzetegység megértésére vonatkozik. Be-fejezésül elmondok még egyet-mást arról, hogy a tót népnyelv alapján önállósított tót nyelvet, nemcsak a tót nép helyes művelődésének az érdeke kívánja, hanem – a magyar közvélemény kegyeltjének, a ..magyar nyelvnek a felvidéki érdeke is.

Már maga az a tény is sokat lendítene a magyar nyelv felvidéki érdekén, *ha megszűnnék a tótoknál a cseh és az elcsehesedett irodalmi tót nyelv elsajátítására fordított munka*. A tótok agya felszabadulna egy nehéz tehertől s miután a tótok szeretnek tanulni, tudásvágyuk egy más irányban keresne kielégítést. Alig lehet kételkedni, hogy a fennálló közművelődési és politikai viszonyok között a tót ember ambíciója csakhamar *a magyar nyelv megtanulásában keresne, kielégítést ...*

De másképp is fontos a tót népnyelv. Sok tekintetben megkönnyíti a magyar nyelv tanulását.

A tót népnyelv belső szerkezetén, s a szókincsén is észrevehető, *hogy évszázadok hosszú sora óta szoros szomszédságban volt a magyar nyelvvel.* A cseh befolyás nem volt képes a magyar szomszédság e hatását a tótok falvaiban eléggé paralizálni. így p. o. *a tót népnyelvnek a szókötése sok tekintetben megegyez a magyar nyelv szókötésével.* Hogy a dolgot érthetővé tegyem, megvilágítom azt néhány példával:

Tótul azt mondom: ucím sa *to* (remeslo), rozumiem *to* (slovo.) Magyarul: tanulom *azt* (a mesterséget), értem *azt* (a szót.) Az ige a tótban is s a magyarban is egyformán a *negyedik esettel* köttetik. De az irodalmi tót nyelv szerint ilyen esetekben az igék a *harmadik esettel* köttetnek, így: ucím sa *tomu* (remeslu), rozumiem *tomu* (slovu), s az ez alapon tanuló tót ember így fog azután magyarul beszélni: tanulok *annak* (a mesterségnek), értek *annak* (a szónak) stb.

Még néhány példát annak a megvilágítására, hogy a tót népnyelv alapján mily könnyű magyarul tanulni:

Tótul: nehybaj skalu, netoc brús, nekrúf koleso. Magyarul: ne mozgasd a követ, ne forgasd a köszörűt, ne forgasd a kereket. Tótban is meg a magyarban is a 4. esettel köttetik az ige. Már az irodalmi tótban másképp van. *Ez már jelentékenyen megnehezíti a magyar nyelv tanulását, mert a cseh nyelv szókötését kö-*

veti. Az irod. nyelvben az említett igék a 7. esettel köttetnek, így: nehybaj skalou, netoc brúsom, nekrúf kolesom s az a tót, a ki ez alapon az iskola, az egyházi szószék vagy az irodalmi termékek nyelve alapján tanul magyarul, így fog magyarul beszélni: ne mozgass a kővel, ne forgass a köszörűvel, ne forgass a kerékkel stb. stb.

A szókötés ezen jelenségeire vezetendő vissza a legtöbb nyelvhiba, melyet a tót ember, tanulása kezdetén, a magyar nyelv szelleme ellen elkövet. S a szókötésnél felmerülő ezen eltérések azok az akadályok, a melyek a tót embert a magyar nyelv tökéletesebb elsajátításától leginkább elriasztják.

(Azok, a kik akár a szószéken, akár az iskolában, akár a tót hírlapok hasábjain a tót nyelvet használják, s ezentúl nem akarnak szolgálásokat tenni a csehesítésnek s közvetve nehezíteni a magyar nyelv tanulását, hasznos útbaigazítást nyerhetnek az irodalmi tót nyelvről írt kézikönyvemben, („Rukovat spisovnej reci slovenskej” Turócz-Szent-Márton 1902), a melynek a tót szókötésről szóló részében, – ennek megírásánál a kezem nem volt megkötve, – eddigi népnyelvi ismereteim mértékéhez képest már is egyenjogúsítottam a tót népnyelvnek fentemlített s hasonló szókötesi sajátosságait az irodalmi tót nyelv szókötesi sajátosságaival.)

De különösen az segítené elő a magyar nyelv érdekét hazánk tót felvidékén, hogy egy hathatós új eszközt nyernénk, egy olyan tót

nyelvet, a melynek alapján könnyű és biztos szerrel meglehetne kedveltetni a magyar nyelv megtanulására szolgáló segédkönyveket, *mert érthetően magyaráznák a magyar nyelvet.*

A magyar nyelv terjesztési eszközei valóban hatalmas eszközzel szaporodnának. Jelenleg alig van gondoskodva e részben a magyar nyelv érdekéről. Hogy mennyire szükséges a felsőmagyarországi megyékben p. o. a jóra való magyar-tót szótár, azt legjobban bizonyítja a magyar nyelv népiskolai tanításának az eredménytelensége. A tót ifjúság, ha egyszer kilép az iskolából, s körülményei folytán magyar vidékre nem kerül s közszolgálatban alkalmazást nem nyer, *nem képezheti magát tovább a magyar nyelvben és az iskolában szerzett magyar nyelvi ismereteit nem gyümölcsöztetheti.* Hiába alapítunk részére magyar könyvtárakat, magyar könyvet vagy hírlapot kezébe nem vehet, mert az iskolában annyit meg nem tanul, hogy azokat kellőképp megértse, *s szótára nincs, a mely őt a magyar nyelv további tanulásánál támogatná.* – Instruktorra, társalgóra, élő tanítóra neki nem telik. *Szótár híján akarva nem akarva kénytelen lemondani arról, hogy magyar könyvet vagy hírlapot olvasson s magát a magyar nyelvben tovább képezze.*

Lassan aztán elpárolog a fejéből az a kis magyar nyelvi tudomány is, a melyet fáradtságosan szerzett az iskolában, s 20 éves korában már talán ott tart, hogy mohón falja a cseh könyvből a cseh nyelv szavait és kifejezéseit, hogy ismerősei körében ez úton biztosítsa magának a műveltség látszatát.

Egyedüli célom, a mint elül kijelentetten az volt, hogy összegyűjtssem a cseh-tót ne ízetegységre vonatkozó adatodat. Íme, ezt megtettem. Ennek során megvilágítottam néhány mellékkérdést is. Ezzel a publicisztika, a hivatásos politikusok s az intéző körök figyelmébe ajánlom soraimat.

Budapest, október hó 18.